

OTÁZKA PŘÍČIN A PODMÍNEK ZLOČINNOSTI

ВОПРОС О ПРИЧИНАХ И УСЛОВИЯХ ПРЕСТУПНОСТИ

DIE FRAGE DER URSACHEN UND BEDINGUNGEN DER KRIMINALITÄT

OTO NOVOTNÝ

Orientace na boj za postupné omezování a posléze úplnou likvidaci zločinnosti jako masového společenského jevu postavila do centra pozornosti socialistických kriminalistů otázky prevence trestných činů a tím příčin a podmínek zločinnosti. Tato práce pojednává o některých otázkách příčin a podmínek zločinnosti v socialistické společnosti. Byla napsána v rámci příprav k novému vydání vysokoškolské učebnice československého trestního práva.¹⁾ Autorovi v ní nejde o konečné řešení zkoumaných otázek, ale spíše o pokus o rozbor některých výsledků dosavadního bádání v této oblasti, který by se mohl stát východiskem dalších výzkumů.

Nejvýznamnější příčinou zločinnosti v socialistické společnosti je existence zbytků kapitalismu.

„A když nastává revoluce, není to, jako když někdo umře a mrtvola se odnese. Když hyne stará společnost, není možno její mrtvolu položit do rakve a spustit do hrobu. Rozkládá se v našem středu, hnije a šíří nákazu i mezi nás.“²⁾

V současné době tu jde o zbytky bývalých vykořisťovatelů, o zbytky deklarováných živlů, o buržoazní a maloburžoazní přežitky, ovlivňující zaostalé pracující a odpovídající společenské vztahy. Přitom je otázka, zda by nebylo správnější mluvit místo o kapitalistických přežitcích o přežitcích minulosti či o přežitcích vykořisťovatelských společenských formací, neboť tyto přežitky jsou konec konců produktem nejen kapitalistických společenských vztahů, ale všech třídně antagonistických společenských vztahů založených na soukromém vlastnictví. Při všech odlišnostech má ideologie a morálka vykořisťovatelských tříd jakýsi společný základ, který se projevuje zvláště ve vztazích k soukro-

¹⁾ Práce byla diskutována na rozšířeném zasedání katedry trestního práva právnické fakulty Karlovy university dne 2. listopadu 1962 a po diskusi upravena.

²⁾ V. I. Lenin, *Spisy*, svazek 27, SNPL, Praha 1954, str. 434.

mému vlastnictví a k vykořisťovaným.³⁾ Nejedná se tu ovšem pouze o výskyt reakčních a zaostalých názorů ve vědomí určitých lidí; jde tu současně i o přežitky v oblasti společenských vztahů a lidského chování.

Takovými přežitky plodícími zločinnost jsou parazitismus, ziskuchtivost, alkoholismus, měšťácký vztah k ženě, individualismus, lokálpatriotismus aj. Z nich jsou zvláště zakořeněny přežitky charakterizující mentalitu dřívějšího soukromého vlastníka „urvi, co se kde urvat dá“. Tento výpočet ovšem není zdaleka vyčerpávající. Tak např. u některých trestných činů výtržnictví se setkáváme i s vlivy nihilismu, příčiny některých trestných činů vojenských koření v náboženství atd. Přežitky se ovšem mění. Např. u značné části přežitků pozorujeme, že se chovají jako mimikry, že mění svou „povrchovou úpravu“, že se maskují „socialistickou“ formou. Často je „maloměšťácký vzor života, převzatý z minulosti, vydáván za ‚socialistický‘ způsob života. Takto pojatý ‚socialistický způsob života‘ je úzce spojován jen s určitým stupněm hmotného zabezpečení, smysl života se vidí v maloměšťáckém požitkaření atd.“⁴⁾ Jindy se falešná solidarita vydává za projev kolektivismu apod. Přežitkem minulosti jsou i některé škodlivé návyky v kolektivech pracujících (např. značná část úrazů v lomech je způsobena tím, že dělníci nepoužívají ochranných rukavic, které mají přitom k dispozici apod.).

Přežitky minulosti jsou i takové společenské jevy jako alkoholismus, byrokratismus apod. Nesprávně řadí Sacharov alkoholismus pouze mezi okolnosti ovlivňující přerůstání protispoločenských názorů a pohnutek v trestný čin (tedy mezi podmínky zločinnosti) a nikoli i mezi příčiny zločinnosti. Sacharov říká, že „alkoholismus nemůže být považován za jednu ze základních, výchozích příčin zločinnosti, neboť sám je podmíněn hlubšími příčinami, a hlavně — příčinami, které má společné se zločinností“.⁵⁾ Nedomnívám se, že je alkoholismus jednou ze základních příčin zločinnosti. Je však jedním z přežitků minulosti a jako takový je součástí nejvýznamnější příčiny kriminality, kterou přežitky minulosti představují.

Sacharovovo zařazení alkoholismu pouze mezi okolnosti ovlivňující přerůstání protispoločenských názorů a pohnutek v trestný čin (tedy mezi podmínky zločinnosti) a nikoli i mezi příčiny zločinnosti zřejmě souvisí s tím, že má na zřeteli hlavně ten vliv alkoholu, kterým se zbavují sebekontroly pachatele individualistické protispoločenské pohnutky. Vliv alkoholismu se však projevuje i v jiných směrech: alkohol zeslabuje sebeovládání i u člověka jinak přežitky neovlivněného, zeslabuje lidskou způsobilost rozpoznávací (obojí má význam u dopravních deliktů), důvodem páchání krádeží může být obstarání prostředků na alkohol, dů-

³⁾ Srov. A. B. Sacharov, *O ličnosti přestupníka i příčinách přestupnosti v SSSR*, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 63, 65.
J. Arbatov, *Voprosy kommunističeskogo vospitanija*, Kommunist No. 3/1959, str. 64.

⁴⁾ F. Velek — P. Machonin, *Komunistická strana a další rozvoj socialistické společnosti*, Filoofický časopis 3/1961, str. 345.

⁵⁾ A. B. Sacharov, *O ličnosti přestupníka i příčinách přestupnosti v SSSR*, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 213.

vodem neplacení výživného může být utrácení peněz za alkohol apod. I tyto momenty mluví pro zařazení alkoholismu mezi příčiny zločinnosti.

Teze o zbytcích kapitalismu jako nejvýznamnější příčině zločinnosti v socialistickém státě je potvrzována společenskou praxí v zemích socialismu. Tak jak se socialistickým státům daří likvidace kapitalistické společnosti a vytváření společnosti socialistické, tak postupně klesá i kriminalita.

Roky	Počet odsouzených v NDR na 100 000 obyvatel, na něž se může — vzhledem k věku — vztahovat trestní odpovědnost	%	Počet odsouzených v NSR na 100 000 obyvatel, na něž se může — vzhledem k věku — vztahovat trestní odpovědnost	%
1949	772	100	1099	100
1950	569	73	807 (amnestie)	75
1951	644	82	1073	102
1952	620	79	1221	117
1953	561	72	1260	123
1954	500	64	1281	127
1955	459	58	1331	134 ⁹⁾
1956	377	48		
1957	467	58		

⁶⁾ Časopis *Neue Justiz* č. 12/1958, str. 401. Postrádáme tu však hlubší rozbor srovnávaných údajů.

Pokud jde o naši Československou socialistickou republiku v r. 1957 činila zločinnost mládeže zhruba polovinu průměrné zločinnosti mládeže v republice předmnichovské. V r. 1960 se u nás celkový počet všech odsouzených na 100 000 obyvatel snížil o plných 66 % počtu odsouzených na stejný počet obyvatel v buržoazní republice v roce 1934.⁷⁾ Při hodnocení těchto údajů nutno uvážit, že skutečný pokles zločinnosti v socialistických státech je ještě podstatně větší, neboť buržoazní trestní zákony a buržoazní statistiky dávají značně zkreslený obraz skutečné zločinnosti v kapitalistických státech.⁸⁾

Všimněme si nyní pochybností Kudlíka o této tezi. Kudlík vychází z myšlenky, že základní, nejobecnější příčinou vedoucí ke kriminalitě je „živelný, záporný, nepříznivý, společensky škodlivý vývoj vztahu (střetu, rozporu, ať již antagonistického, či typičtěji neantagonistického) mezi individuem — pachatelem (konkrétními subjektivními podmínkami jeho psychiky) a společenskými, zejména nepříznivými, podmínkami jeho existence“.⁹⁾ Abychom se vyhnuli případným nedorozuměním, nechme stranou některé výhrady k této myšlence, které možná vyplývají z neurčitosti její formulace. Soustředme se na to, že právě z této myšlenky dovozuje Kudlík, že hlavní příčiny kriminality nemohou tkvět pouze v subjektivním pólu tohoto rozporu a tkví nutně i v jeho objektivním pólu, že subjektivní i objektivní příčiny kriminality jsou

⁷⁾ Viz zpráva generálního prokurátora o stavu socialistické zákonnosti přednesená v Národním shromáždění dne 19. září 1961 (Socialistická zákonost 9/1961, str. 528). Spolehlivost tohoto údaje však snižuje okolnost, že v roce 1960 byla vyhlášena amnestie.

⁸⁾ Srov. k tomu: *Československé trestní právo*, Obecná část, Orbis, Praha 1959, str. 22, 23.

⁹⁾ A. Kudlík, *Ještě k otázce pojetí příčin kriminality a její prevence*, Právník č. 2/1963, str. 144

v podstatě stejně významné.¹⁰⁾ ¹¹⁾ Domnívám se, že tento závěr je nesprávný a že ani z původní myšlenky logicky neplyne. „Subjektivní“ pól tohoto rozporu nyní opravdu převažuje nad „objektivním“ (přitom nutno podotknout, že rozlišování mezi objektivním a subjektivním má absolutní význam pouze v rámci řešení základní gnoseologické otázky, co je prvotní a co druhotné). To je dáno tím, že zmizely takové objektivní příčiny zločinnosti, jakými byla bída mas, jejich vykořisťování a buržoazní výrobní vztahy, že zbytky soukromého vlastnictví jsou málo významné a že zbytky kapitalismu ustoupily do oblasti nadstavby. Tím ovšem naprosto nechci říci, že je možno v socialistické společnosti význam objektivních příčin zločinnosti podceňovat nebo dokonce že za socialismu již mají trestné činy povahu excesů jednotlivců. K této stránce problematiky se ještě vrátíme v souvislosti s otázkou životaschopnosti přežitků v socialismu.

Zastavíme se ještě u jednoho názoru, o kterém se zmiňuje Sacharov ve své monografii „O ličnosti prestupníka i příčinách prestupnosti v SSSR“¹²⁾. Jde o to, že přežitky minulosti ve vědomí lidí se pokládají za „obecnou“ či „končnou“ příčinu trestných činů, zatím co „zvláštními“, „konkrétními“ či „bezprostředními“ příčinami trestných činů jsou nedostatky v evidenci a inventarizaci, nedostatky v dohledu na mládež, nedostatky v používání zákonů apod. Toto pojetí je nesprávné, neboť obecné tu je odtrháváno od jednotlivého. Přežitky minulosti nejsou pouze nějakou obecnou příčinou zločinnosti, ale jsou i bezprostřední příčinou páchání jednotlivých trestných činů. Dané pojetí vede k tomu, že se charakteristika příčin zločinnosti odbývá obecnou frází o přežitcích minulosti, a že se požadavek konkrétního zkoumání vznáší pouze, pokud jde o podmínky trestných činů. To se ukazuje v Gercenzonově pojednání „Sovetskaja juridičeskaja nauka i zadača predotvraščenijsa prestuplenij“¹³⁾ a i v citované Sacharovově monografii, kde se rozebírají příčiny výskytu individualistických názorů a pohnutek v SSSR, podmínky mravního utváření osobnosti, okolnosti ovlivňující přerůstání protispolečenských názorů a pohnutek v trestné činy, avšak konkrétnímu rozboru individualistických názorů a pohnutek je věnováno málo pozornosti. Možná, že se někomu zdá, že otázka individualistických názorů a pohnutek je tak jasná, že

¹⁰⁾ Tamtéž, str. 152. V tomto článku tak Kudlík fakticky podrobuje zásadní revizi své názory na příčiny zločinnosti za socialismu vyjádřené v příslušné části vysokoškolské učebnice trestního práva, kterou jako referent zpracoval (viz *Československé trestní právo*. Obecná část, Orbis, Praha 1959, str. 30—32).

¹¹⁾ S tím je ovšem v rozporu — formálnělogickém —, že současně, byť s menším důrazem, tvrdí, že v socialismu význam subjektivního pólu roste (tamtéž, str. 144).¹

¹²⁾ A. B. Sacharov, *O ličnosti prestupníka i příčinách prestupnosti v SSSR*, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 55, 200. Stanovisko Sacharova k tomuto názoru je poněkud nejasné.

¹³⁾ A. Gercenzon, *Sovetskaja juridičeskaja nauka i zadača predotvraščenijsa prestuplenij*, Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 1/1962, str. 53, 56, 59. Srov. k tomu: A. Gercenzon, *Voprosy predupreždenijsa prestuplenij v novom zakonodatel'stve sojuznych respublik*, Sovetskoe gosudarstvo i pravo č. 7/1961, str. 69.

konkrétního rozboru netřeba. Ale tato pochybnost zmizí, jestliže se zamyslíme např. nad otázkou přežitků minulosti, které vedou k trestným činům rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví či k trestným činům příživnictví, nad rozmanitostí zaostalých názorů a návyků, z nichž tyto trestné činy vyvěrají, a nad reakcí, s jakou jsou tyto přežitky přijímány ve veřejném mínění v různých kolektivech a v různých vrstvách našich občanů. V této souvislosti má svůj význam i požadavek zkoumání názorů našich občanů na trestnost toho či onoho činu. Právě potřeby ideologické a politickovýchovné práce (včetně výchovné činnosti justičních orgánů) vyžadují, aby tyto otázky nebyly odbývány všeobecnými úvahami. Jde o příspěvek k překonání abstraktnosti ideologické a politickovýchovné činnosti, která dosud podstatně snižuje její efektivnost, a k odstranění přeceňování forem politickovýchovné práce na úkor jejího obsahu.

Malá pozornost těmto otázkám se věnuje i u nás. Názorným dokladem toho jsou např. zprávy tisku či rozhlasu o statistikách dopravních nehod. V těchto statistikách se uvádějí jako příčiny dopravních nehod zvláště: porušování předpisů o rychlosti, o vyhýbání, o předjíždění, o přednosti v jízdě apod. Ale o tom, co vedlo k tomuto porušování, se obvykle neříká nic. Nechci tím říci, že by se měl vždy ještě uvést frázovitý odkaz na buržoazní přežitky ve vědomí pachatele. Bylo by však vhodné *konkrétně* ukázat i na skutečné kořeny trestných činů v dopravě, ať již jsou psychické či jiné povahy. Bez toho je výchovné působení takových zpráv a pořadů polovičaté.

Vedle působení zbytků staré, kapitalistické společnosti je další příčinou zločinnosti v socialismu *působení ze současných kapitalistických států*. Mimořádné závažnosti nabyla tato příčina v Sovětském svazu v době 2. světové války, kdy došlo i k restauraci kapitalistických společenských vztahů na značné části sovětského území. V mírové době se tento vliv projevuje vysíláním vyzvědačů, teroristů a ostatních agentů, pokusy o narušování socialistického hospodářství devizovými a jinými hospodářskými machinacemi a nikoli v poslední řadě prosakováním buržoazní ideologie. Buržoazní ideologie proniká do socialistické společnosti ze současných kapitalistických států nejrozmanitějšími kanály. Patří k nim vysílání „Svobodné Evropy“ a jiných západních rozhlasových i televizních stanic, ale v určité míře plní jejich funkci i dovoz některých filmů či překlady některých románů, někteří turisté z kapitalistických států apod. Bez rozpaků napsal „Wall-street journal“ o amerických turistech: „Spojené státy objevily novou, nikoli jadernou, nikoli balistickou, ale mezi-kontinentální zbraň — amerického turistu.“¹⁴⁾

Příčiny zločinnosti ovšem nespočívají pouze v přežitcích minulosti a působení ze současných kapitalistických států. U mnohých trestných činů se působení těchto příčin prolíná s působením příčin dalších. Setkáme se i s trest-

¹⁴⁾ Viz XXII. sjezd KSSS i voprosy ideologičeskoj raboty, Gospolitizdat, Moskva 1962, str. 52, 53.

nými činy, jež nejsou projevem ani přežitků minulosti ani působení ze současných kapitalistických států.¹⁵⁾ Ve své práci „O výměře trestu“ jsem uvedl případ pachatele, který vesnaze umožnit včasnou dodávku piva se na žádost nadřízeného ujal úkolu rozvést pivo nákladním autem (ač měl řidičské oprávnění pouze pro traktor) a při obracení auta z nezkušenosti rozbil výkladní skříň a způsobil škodu ve výši asi 3000 Kčs.¹⁶⁾ V recenzi této práce se nad tím Vybíral pozastavuje.

„Uvedený příklad“, říká Vybíral, „vzbuzuje pochybnosti. Nejde tu ani o to, že podle dnešního právního stavu by tu vůbec nešlo o trestný čin (srov. § 16 odst. 2 zák. o místních lidových soudech, podle něhož způsobení škody na majetku v socialistickém vlastnictví z nedbalosti nepřevyšující částku 5000 Kčs je pouhým proviněním) a že by takové jednání zřejmě nebylo možno stíhat ani jako provinění (nebyla by tu splněna podmínka stanovená v odst. 2 § 16 zák. o místních lidových soudech, že pachatel se dopustí provinění proti majetku v socialistickém vlastnictví z nedbalosti, svědčící o *neodpovědném postoji* k socialistickému vlastnictví). Dejme tomu, že by v uvedeném případě byla způsobena škoda převyšující částku 5000 Kčs. Možno však dále namítnout, že v příkladu, který autor uvádí, není vlastně dokázáno, že pachatel tu nejednal pod vlivem přežitků kapitalismu ve svém vědomí. V uvedeném případě pak obviněný, který se ujal řízení nákladního auta bez řidičského oprávnění, nesporně tím porušil socialistickou dopravní kázeň, a to i když nejednal pro svůj osobní prospěch. A vycházíme-li z názoru, že porušování socialistické kázně a výchova pracujících k socialistické kázni je zvláštní formou třídního boje v období diktatury proletariátu (srov. Lenin, Spisy, sv. 30, str. 92), pak nelze jen tak beze všeho popírat třídní podstatu kulposní trestné činnosti v uvedeném případě. V každém případě však třeba autorovi vytknout, že své tvrzení o netřídní podstatě některých trestných činů podrobněji nerozebral a že zejména nepodal vysvětlení, jaké jsou to ony netřídní příčiny, které vedou k páchání některých trestných činů. Bylo by zejména správné, kdyby se autor v této souvislosti zabýval i takovými příčinami zločinnosti jako jsou různé psychické defekty osobnosti pachatele (např. psychopatie, různé sexuální úchytky apod.). Význam těchto příčin zločinnosti nelze zajisté, jak to činí buržoazní nauka, zveličovat, neboť mají v současných podmínkách ve srovnání se sociálními příčinami zločinnosti přece jen význam druhořadý (a ostatně se sociálními příčinami zločinnosti též souvisejí); nelze je však podceňovat a opomíjet.“¹⁷⁾

Vybíral má pravdu v tom, že v citovaném případě není prokázáno, že pachatel pod vlivem buržoazních přežitků nejednal. Měl jsem případ rozebrat podrobněji a zvláště si povšimnout toho, zda spáchaný delikt přece jen nebyl individualistickým projevem pachatelovy osobnosti (zda na dodávkách piva záviselo plnění podnikového plánu, zda na plnění plánu záviselo příznání prémie, v čem daný úkol konkrétně spočíval, zda v rozvážce piva po okrese či v dovezení piva do restaurace vedle pivovaru, jak byl pachatel stár apod.). Pokud jde o Leninův názor, že výchova k socialistické kázni je jednou z forem třídního boje a porušování socialistické kázně je rovněž jednou z forem třídního boje, tyto teze však není možno chápat tak, že *každé* porušení socialistic-

¹⁵⁾ Nemá pravdu Sacharov, když říká, že „psychologickým základem každého trestného činu jsou individualistické názory a zaměření (ustanovki)“ (A. B. Sacharov, *O ličnosti prestupníka i příčinach prestupnosti v SSSR*, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 160).

¹⁶⁾ O. Novotný *O výměře trestu*, ČSAV, Praha 1960, str. 6.

¹⁷⁾ *Právník* č. 10/1961, str. 937—8.

ké kázně je způsobeno vlivem buržoazních přežitků. Správně říká v podobné souvislosti Machonin:

„Bylo by ovšem chybou, kdybychom pro tuto objektivní souvislost (jde o objektivní souvislost mezi buržoazními přežitky a socialistickými principy — O. N.) *ztotožnili* každou chybu či nedostatek socialistické společnosti s buržoazním přežitkem či recidivou. Lidé i v socialismu, stejně jako tomu bude v komunismu, se dopouštějí chyb a omylů a společnost je normální cestou kritiky a sebekritiky napравuje. Zejména mladí lidé, kteří se teprve učí žít, se dopouštějí celkem přirozeně mnoha chyb. Bylo by čirým sektářstvím všechny takové chyby nebo i každé zaostávání v kterékoli oblasti prohlašovat automaticky za buržoazní recidivy. Nehledě k tomu, že v samotném rozporném procesu poznání je někdy po určitou dobu obtížné rozpoznat správné názory, správné a chybné činy. Současně je však třeba vidět, že za určitou hranici opakované chyby a nedostatky začínají objektivně sloužit poraženému třídnímu nepříteli, jeho pozůstatkům uvnitř země i jeho mezinárodním spojencům.“¹⁸⁾

Machonin ovšem pojednává o chybách a nedostacích socialistické společnosti obecně. V oblasti kriminality, kde se mnohem častěji skrývají za naši chybou či za nedostatkem naší společnosti přežitky minulosti, bude mít jeho úvaha přirozeně omezenou platnost. Nicméně vyskytují se někdy delikty, které nejsou projevem přežitků minulosti či působení ze současných kapitalistických států. S takovými případy se setkáváme zvláště na úseku trestných činů v dopravě (může jít např. o pachatele dopravního deliktu, který zavinil jenom tím, že se nedokázal rychle orientovat v nastalé dopravní situaci), ale i jinde (může jít např. o člověka, který v rozrušení překročil omylem meze nutné obrany a přitom způsobil ublížení na zdraví).¹⁹⁾ Takové případy nebudou vzácnou výjimkou ani v oblasti kriminality mladistvých. Znamená to, že tyto trestné činy nemají žádné příčiny? ²⁰⁾ Jistě nikoli. Příčinou trestného činu může být i *samotný omyl pachatele, jeho nerozhodnost apod.* Příčinou trestného činu může být i *duševní porucha pachatele*; není vyloučeno, že vzhledem k mimořádné obtížnosti boje s duševními poruchami bude relativní podíl těchto trestných činů v budoucnosti stoupat.²¹⁾ Přitom si uvědomuji celkovou sociální podmíněnost lidské psychiky. S rozvojem socialistické a komunistické společnosti a s rozvojem psychologických, pedagogických a lékařských věd podaří se nám jistě měnit k lepšímu i tyto lidské vlastnosti.

¹⁸⁾ P. Machonin, *Cesty k beztřídní společnosti*, SNPL, Praha 1961, str. 167.

¹⁹⁾ Jako případ trestného činu spáchaného pracujícím, který zřejmě nebyl spáchan pod vlivem buržoazních přežitků, možno uvést případ popsany Šejninem v *Zápiscích kriminálních* (Naše vojsko, Praha 1960, str. 207—214). Šlo o Angličana, jenž chtěl navštívit svou sovětskou nevěstu, do které byl zamilován láskou na život a na smrt. Poté, co vyčerpal všechny zákonné možnosti, při nichž neuspěl, koupil si v Anglii sportovní letadélko a po několika dnech letu bez povolení vnikl na území Sovětského svazu.

²⁰⁾ Srov. *Socialističeskaja zakonnost* č. 2/1961, str. 72, kde se konstatuje, že podle názoru některých soudruhů existuje i zločinnost, jež nemá žádné příčiny („bespričinnaja prestupnost“).

²¹⁾ Tyto příčiny trestných činů budou i příčinami oněch výjimečných excesů jednotlivých osob, o nichž říká Lenin, že budou i v komunistické společnosti (viz V. I. Lenin, *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1949, str. 92) (srov. fantastický román Jefremovův *Mlhovina z Andromedy*, kde je popisováno provinění vedoucího kosmických stanic, který provedl na svůj vrub neoprávněně velký vědecký experiment se záměrem překonat bariéru času a pro jehož neukázněnost zahynulo několik lidí).

Příčinou trestných činů mohou být i některé *nedostatky v práci státních orgánů, hospodářských či jiných organizací a institucí*. Vzpomeňme na dřívější zákonou úpravu trestnosti umělého porušení těhotenství, která přímo nutila některé pracující porušovat trestní zákon. Vezmeme případ staré matky, která poslala svou těhotnou dceru ke gynekologovi, aby jí nezákonně přerušil těhotenství. Těhotná měla čtyři děti, její manžel byl alkoholik, bil ji a o děti se nestaral. Což možno říci, že tato stará matka byla ve svém jednání ovlivněna buržoazními přežitky? A stěží bychom mohli vysvětlit buržoazními přežitky chybu zákonodárce, který vycházel při této úpravě z růstu životní úrovně, ze zájmu na populaci a z úvahy o nebezpečí pro zdraví těhotné, které je spojeno s každým takovým zákrokem, a zřejmě si plně neuvědomil důsledky této úpravy pro řešení některých jednotlivých případů.

Nedostatky v dřívější zákonné úpravě trestnosti umělého přerušení těhotenství uvádím pouze jako příklad. Příčinami trestných činů však mohou být za určitých okolností i jiné nedostatky v činnosti státních orgánů, hospodářských či jiných organizací a institucí, i mnohé jiné jevy ve společenském životě (např. zvláště u trestných činů proti hospodářské kázni i jiných trestných činů.)

Naše úvaha o příčinách zločinnosti ovšem není vyčerpávající. Vyskytují se i *další příčiny trestných činů*. Zvláště v případech konkrétních trestných činů, při jejichž analýze objevujeme obvykle spleť nejrozmanitějších nutných i nahodilých, objektivních i subjektivních souvislostí, kdy je často obtížné, a někdy i nemožné zjistit pravou povahu i těch nejdůležitějších souvislostí, mohou mít funkci příčiny další jevy.

Nejvýznamnější příčinou zločinnosti v socialistické společnosti je tedy výskyt zbytků kapitalismu. Někdy se setkáváme s hlasy podceňujícími životaschopnost zbytků kapitalismu v naší společnosti. To není na místě.

V této souvislosti poslyšíme, jak se Lenin posmíval narodnikovi Michajlovskému: Michajlovskij uvažuje: „Mám za to, že základem všech trojitých členění historie na období jsou právě kategorie minulosti, přítomnosti, a budoucnosti.“ Na to Lenin říká: „Jaká hlubokomyslnost! Kdopak neví, že je-li zkoumán jakýkoli společenský jev v procesu svého vývoje, ukáží se v něm vždy zbytky minulosti, základy přítomnosti a zárodky budoucnosti?“²²⁾,²³⁾

Životaschopnost zbytků kapitalismu zvláště buržoazních přežitků je poměrně značná.²⁴⁾

Čím se objasňuje poměrně značná životaschopnost buržoazních přežitků v socialistické

²²⁾ V. I. Lenin, *Spisy*, svazek 1, Svoboda, Praha 1951, str. 189.

²³⁾ V některých sovětských středoasijských republikách se ještě dnes objevují jevy, které nelze vysvětlit jinak než jako přežitky feudální minulosti (požadavky starých zvyklostí ze strany jednotlivých starších občanů, podle nichž si ženy nesmějí stříhat vlasy, nesmějí se objevit na veřejnosti s nepokrytou hlavou apod.) (*Socialističeskaja zakonnost'* č. 3/1961, str. 15 a 54).

²⁴⁾ Zvláštní životnost mají i přežitky v oblasti osobního života. Tento moment se jistě projevuje v průběhu boje s trestnými činy proti důstojnosti a jinými trestnými činy v oblasti osobního života. (K této otázce srov. J. Kľofáč, *O rozporech ve společnosti*, SNPL, Praha 1962, str. 236).

společnosti?²⁵⁾ Především zaostáváním společenského vědomí za společenským bytím; tento významný zákon historického materialismu platí nepochybně i v socialistické společnosti. Před vlivy buržoazních přežitků nejsou samozřejmě chráněni ani mladí lidé. Tvzení, že lidé, kteří vyrostli v socialistických společenských vztazích, nemohou nésti stopy kapitalismu, je stejně nesmyslné jako tvzení, že americkému způsobu života možno se naučit jen ve Spojených státech amerických (přitom takoví lidé u nás ještě nejsou, neboť naše nejmladší generace vyrůstala v přechodném údobí od kapitalismu k socialismu). Poměrně značná životaschopnost buržoazních přežitků v socialistické společnosti se dále objasňuje působením ze současných kapitalistických států. Není pochyby o tom, že pozůstatky buržoazních přežitků v naší společnosti jsou spojeny se současnými kapitalistickými státy řadou kanálů, kterými jsou záměrně či živelně oživovány, nebo kterými se k nám importují produkty kapitalismu v posledním provedení. Posléze se poměrně značná životaschopnost buržoazních přežitků vysvětluje některými ekonomickými rysy socialismu. Této otázky si — vzhledem k její nejasnosti a složitosti — všimneme podrobněji.

Lachout se domnívá, že materiálním základem životnosti přežitků kapitalismu a obecnější příčinou kriminality v naší společnosti je stále ještě existující rozpor mezi stavem výroby a jemu odpovídajícím stavem odměňování na jedné straně a uspokojováním oprávněných potřeb občanů na straně druhé.²⁶⁾ Z toho dále vyvozuje, že příčinami kriminality jsou i další jevy, v nichž se projevuje nedostatečný rozvoj výrobních sil naší společnosti, nedostatečný z hlediska požadavku plného uspokojení oprávněných potřeb občanů, jímž bude charakterizována budoucí komunistická společnost, jako např. nedostatek bytů, nedostatek určitého zboží apod.²⁷⁾ Jinak řečeno: socialistické společenské vztahy založené na zásadě odměňování podle práce produkují nutně přežitky kapitalismu a tudíž i kriminalitu. Je vztah mezi socialistickými společenskými vztahy a buržoazními přežitky opravdu vztahem příčiny a následků? Ne, buržoazní přežitky jsou produkovány nikoli socialistickými společenskými vztahy, ale vztahy kapitalistickými. Vztah buržoazních přežitků k buržoazním a k socialistickým vztahům není přece totožný. Buržoazní společenské vztahy produkují buržoazní ideje, názory a návyky, tady jde opravdu o vztah příčiny a následku. Socialistické společenské vztahy založené na zásadě odměňování podle práce nejen že nejsou příčinou buržoazních přežitků, ale naopak neustále produkují socialistické ideje, názory a návyky, a tak upevňování a prosazování socialistických vztahů je tím nejdůležitějším prostředkem v boji proti buržoazním přežitkům. Nicméně existuje určitá podmíněnost

²⁵⁾ Srov. k této problematice pozoruhodné (Boguszakovo pojednání) o společenských rozporech, *Právník* 9/1962, vl. str. 737 a 744.

²⁶⁾ V. Lachout, *K otázce určení příčin kriminality v socialistické společnosti*, *Právní obzor* č. 7/1962, str. 407, 408, 409.

²⁷⁾ Tamtéž, str. 412, 413.

mezi buržoazními přežitky a ekonomickými zvláštnostmi socialismu. Socialistický způsob rozdělování podle práce je totiž současně do určité míry předpokladem, *podmínkou* výskytu některých buržoazních přežitků v socialistické společnosti (jde o jednu z nutných záporných stránek socialistického způsobu rozdělování podle práce). Zánik této podmíněnosti měl na mysli Engels, když řekl, že v komunistické společnosti mohou „krást nanejvýš jen duševně choří“ a tudíž ztratí jakýkoli smysl morální příkaz „nepokradeš!“²⁸⁾ Ihned nutno dodat, že tato podmínka neovlivňuje pouze vývoj majetkových deliktů, ale i některých trestných činů hospodářských (např. spekulace, zneužívání socialistického podnikání atd.) a celé řady dalších trestných činů (např. kuplířství, loupeže, zanedbání povinné výživy atd.). Na druhé straně však jsou přežitky (projevující se v některých trestných činech pohlavního zneužívání, kulpozního ublížení na zdraví apod.), jejichž existence není podmíněna socialistickým principem rozdělování výrobků podle práce a jejichž souvislost s tímto principem spočívá pouze v tom, že důsledné uplatňování tohoto principu může pomáhat při převýchově lidí těmito přežitky zatížených. Lachout, který obecně uznává nutnost diferenciací mezi příčinami a podmínkami zločinnosti, při řešení dané otázky prohlásil kondicionální vztah za vztah kauzální. Příčiny životaschopnosti přežitků je totiž něco poněkud jiného než příčiny přežitků. Příčiny životaschopnosti přežitků v naší společnosti spočívají totiž především v podmínkách existence těchto přežitků.

Stejně jako socialistický způsob odměňování podle práce neplodí nutně ziskuchtivost, socialistický stát neplodí nutně byrokratismus, socialistické vztahy mezi národy neprodukuje nacionalismus apod. Není možno posuzovat stejně taková „mateřská znaménka“ zanechaná starou společností, jako je socialistická zbožní výroba, socialistický stát, rozdělování podle práce apod., a taková „mateřská znaménka“, jako jsou buržoazní přežitky. Souvislost prvních s odpovídajícími rysy buržoazní společnosti je formální. U druhých jde „o přímé pozůstatky kapitalismu, jež jsou socialismu *cizí a nepřátelské*“.²⁹⁾ Toto řešení má nemalý význam pro zaměření kriminální politiky v socialistických státech. K tomuto aspektu se ještě vrátíme.

Upozorníme ještě na úzkou souvislost tohoto řešení se zákonitostmi přechodu od socialismu ke komunismu, o kterých říkají Velek a Machonin, rozebírajíce závěry XXI. sjezdu KSSS, toto: „*ke komunismu vede cesta nikoliv přes rozbítí socialistických vztahů, nýbrž přes jejich plný rozvoj*“. Řešení tedy není v boji proti zásadám socialismu, ale v zajištění nejširšího prostoru pro jejich nerušené působení. Socialistické vztahy a zásady nejsou cizím prvkem v komunistické společnosti, jsou formou, v níž se komunismus realizuje ve své nižší fázi. Vývoj vpřed — to je *svěrázná vnitřní kvalitativní přeměna, negace cestou vlastního vnitřního rozvoje socialistických vztahů v komunistické*“.³⁰⁾

²⁸⁾ B. Engels, *Anti-Dühring*, Svoboda, Praha 1949, str. 83.

²⁹⁾ P. Machonin, *Cesty k beztřídní společnosti*, SNPL, Praha 1961, str. 129, 130, 164.

³⁰⁾ Fr. Velek — P. Machonin, *Komunistická strana a další rozvoj socialistické společnosti* Filosofický časopis 3/1961, str. 340, 341.

Socialistická společnost se neustále vyvíjí. Socialistické společenské vztahy se upevňují a prohlubují, probíhá v nich proces vnitřních přeměn, produkují komunistické prvky, avšak současně některé stránky socialistických vztahů zastarávají a za určitých okolností, pod vlivem objektivních i subjektivních nedostatků, může dojít k deformaci některých těchto vztahů. Tyto zastaralé stránky socialistických společenských vztahů či deformované socialistické vztahy mohou za určitých podmínek plodit buržoazní přežitky. Uvedeme několik příkladů. Může jít o případy deformace osobního vlastnictví. „Představa o hojnosti jako o neomezeném růstu osobního vlastnictví není naší představou, je komunismu cizí. Osobní vlastnictví mnohých předmětů, jako forma osobní spotřeby, není v rozporu s komunistickou výstavbou, pokud má rozumnou míru a nestává se samoučelným. Přemrštěné osobní vlastnictví se za určitých podmínek může stát a často se stává brzdou společenského pokroku, semeništem soukromovlastnických návyků a může vést k maloburžoazní degeneraci. Stává se, že věci zotročí člověka a ten pak je otrokem věcí.“³¹⁾

Přežitky být produktem i některých nedostatků v plánovacím systému, které staví individuální zájmy a zájem podniku do protikladu k zájmům celospolečenským.

Např. oblastní závod n. p. Kancelářské stroje v Plzni vytváří již po několikáté plán oprav kancelářských strojů tak, že direktivně stanoví, že v celkové fakturované práci musí hodnota spotřebovaných součástek činit minimálně 13 %. Na překračování plánu spotřeby součástek je stanovena kolektivní prémie. Přitom na kvalitní opravy by stačila průměrně zhruba polovina plánovaných součástek. Tak se pod hrozbou nepřiznání premii podřízené provozovny přímo nutí k plnění „plánu“, tj. k vyhazování starých neopotřebovaných součástek a montování nových, jež třeba draze vyrábět a kupovat v cizině.³²⁾ Takto stanovený „plán“ je prostředkem k morálnímu narušování lidí.

Jednou z příčin alkoholismu je i premiový systém v restauracích. Stále ještě se premie vedoucím provozoven počítají z celkového obrátu, do něhož se zahrnuje i obrát z prodeje alkoholických nápojů. Po kritice byl tento systém premiování zrušen pouze u ostatních zaměstnanců provozoven. Na polovičitost tohoto řešení ukazuje zvláště skutečnost, že většinu provozoven představují provozovny s několika málo zaměstnanci či provozovny, v nichž je jediným zaměstnancem jejich vedoucí. Prvky přežitků jsou samozřejmě vedlejším produktem takových institucí, jako je Sazka, jako jsou loterie apod.

V socialistické společnosti však neexistují žádné třídy, které by měly zájem na konzervování zastaralých stránek socialistických společenských vztahů či na deformování těchto vztahů. Proto jsou tyto záporné stránky socialistických vztahů zásadně odstranitelné, při čemž jejich odstraňování samozřejmě pro-

³¹⁾ *Zpráva o činnosti ÚV KSSS XXII. sjezdu KSSS*, Rudé právo 18. 10. 1961, str. 6.

³²⁾ Viz článek *Proč není zájem o hospodárnost?* Rudé právo, 5. 6. 1962. Srov. dále *Hroší může sdružení i ministerstva*, Rudé právo 2. 10. 1962. *Hmotné podněty a autodoprava*, Rudé právo 14. 11. 1962. *Smetana se snědla, syrovátka zůstala*, Rudé právo 9. 10. 1962.

bíhá v závislosti na našich zkušenostech a rozvoji našeho vědeckého poznání. Není tedy možno mluvit o buržoazních přežitcích jako o nutných produktech systému socialistických společenských vztahů. Přitom má socialistická skutečnost ovšem i jiné záporné stránky, které jsou nutné a které v jejím rámci odstranitelné nejsou. Zmínili jsme se o nich při úvaze o souvislosti mezi některými buržoazními přežitky a odměňováním podle práce. I mezi těmito zápornými stránkami socialismu a přežitky existuje určitá objektivní souvislost. Ovšem není možno každou objektivní souvislost ztotožňovat se souvislostí kauzální. Příčinnost je pouze jedna z forem objektivních souvislostí.

To potvrzuje např. i Cveklůva práce o náboženství, v níž autor současně správně upozorňuje na nutnost činit rozdíl mezi hlediskem celospolečenským a individuálním. V této práci vychází Cvekl z podobného teoretického východiska jako Kudlík,³³⁾ dochází však k závěru, že „socialistický řád nevytváří objektivní podmínky pro vznik náboženských systémů“. Přitom ovšem třeba „činit rozdíl mezi hlediskem celospolečenským a hlediskem individuálním. Co v rámci socialistické společnosti jako celku působí jen jako podnět a možnost, může se stát vzhledem k jednotlivci a shluku okolností, které na něj působí, skutečnou vyvolávající příčinou“. Dále uvádí konkrétní příklad a uzavírá: „Avšak kdybychom třeba i na základě několika takových různých příkladů usoudili, že poměry v socialistické společnosti vyvolávají v občanech náboženské předsudky, byl by to nepravdivý a falešný závěr.“³⁴⁾ Pochybují, že by Cvekl idealizoval socialismus, chápal jej pouze jako souhrn předností a ignoroval jeho záporné stránky. Přitom je ovšem náboženství pouze jedním z mnoha přežitků vedoucích ke kriminalitě, a to v dané souvislosti přežitkem méně závažným.

Poměrně značnou životaschopnost přežitků minulosti v socialistické společnosti třeba vysvětlit i tím, že v naší práci existuje ještě mnoho nedostatků, které představují příznivé podmínky umožňující na jedné straně vliv buržoazní ideologie na část občanů a na druhé straně přeměnu přežitků v trestnou činnost. Jde tu vlastně o subjektivní podmínky existence kriminality v socialismu.

První skupinu subjektivních podmínek existence zločinnosti tvoří nedostatky v naší práci, které umožňují vliv buržoazní ideologie na část občanů. Tuto funkci mohou mít především nedostatky v rodinné výchově, ve výchovné práci stranických a odborářských organizací, v práci školy a v činnosti různých osvětových a výchovných zařízení (např. jistě nešlo o nahodilou shodu okolností u zjištění jednoho průzkumu sovětských kriminalistů, podle něhož přes 50 % pachatelů vražd mělo pouze nižší vzdělání či bylo malé gramotnosti³⁵⁾; podle sovětských zkušeností vůbec trestné činy proti osobnostem a proti veřejnému pořádku úzce souvisí mimo jiné s nedostatky v péči o kulturní život³⁶⁾; podle maďarských zkušeností je největší dětská kriminalita v obcích s nejhorší

³³⁾ J. Cvekl, *Člověk a světový názor*, SNPL, Praha 1962, zvl. str. 10 a násl.

³⁴⁾ J. Cvekl, *Člověk a světový názor*, SNPL, Praha, 1962 str. 144—145 (viz dále str. 128 a násl.).

³⁵⁾ *Socialističeskaja zakonnost'* č. 6/1961, str. 19 až 22.

³⁶⁾ *Socialističeskaja zakonnost'* č. 11/1961, str. 35.

školní docházkou³⁷⁾). Vzhledem k mimořádnému významu práce pro utváření morálního profilu člověka jsou zvláště závažné nedostatky v začleňování práceschopných osob do pracovního procesu (Sacharov uvádí, že při průzkumu poměrů osob odsouzených za zvláště závažné trestné činy bylo zjištěno, že téměř 25 % z nich nikde nepracovalo — ač byli práceschopni, a z těch, kdo pracovali, pracovala více než jedna třetina dobu kratší tří let a přes polovinu jich dobu kratší pěti let)³⁸⁾. Živnou půdu pro mikroby buržoazní ideologie mohou vytvořit i mnohé jiné nedostatky naší činnosti.

Druhou skupinu subjektivních podmínek existence zločinnosti tvoří nedostatky v naší práci, které umožňují přerůstání buržoazních přežitků v trestnou činnost. O těchto podmínkách mluví sovětský kriminalista Kurljandskij jako o podmínkách — katalyzátorech, které urychlují přeměnu buržoazních přežitků v trestné činy.³⁹⁾ Takovou funkci může mít např. ochota lidí kupovat od spekulantů, nedostatky v kontrole vozidel odjíždějících ze závodu, nedostatky v práci revizních orgánů, nedostatek školních družin a dětských útulků pro děti družstevníků, aby nebyly vystaveny nebezpečí ze strany zemědělských strojů, příliš nízké ceny některého zboží, které vytváří podmínky pro spekulaci s ním a pro úplatkářství, neposkytnutí pomoci osobě napadené útočníkem.

Do této skupiny podmínek patří i: naprostá *nevšímavost* vedení státního statku v případě, kdy si zaměstnanec statku držel vepře, ovce a velké množství slepic a kachen a kradl pro ně na statku krmiva, *nedostatky v činnosti českého závodu*, který bez souhlasu ONV a bez vyjádření MNV zaměstnal soukroměhospodářického rolníka z východoslovenského kraje, jenž opustil svou usedlost, nechal půdu neobdělanou a odešel pracovat do Čech, *neuvážené vazby* prokurátorem v případě, kdy se obviněný během vyšetřování znovu pokusil o spáchání znásilnění.

Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami není radno přeceňovat. Např. nedostatky v naší práci, které umožňují přerůstání přežitků v trestnou činnost, konec konců mohou rovněž vytvářet živnou půdu, na níž se daří různým buržoazním a maloburžoazním názorům a tendencím (vzpomeň starého úsloví „příležitost dělá zloděje“). Existuje pak celá řada nedostatků, které jistě patří mezi subjektivní podmínky trestných činů, ale u nichž bychom byli na rozpacích, do které skupiny je zařadit. Jde např. o případ podvodníka-recidivisty, kterému soud nesprávně uložil trest odnětí svobody podmíněně a nikoli nepodmíněně. Tento nedostatek v práci soudu umožňuje podvodníkovi i nadále páchat podvody a současně otvírá cestu vlivům buržoazních přežitků i na některé další občany, kteří si řeknou, že páchat podvody se vyplácí. Podobně

³⁷⁾ *Magyar Jog* č. 9/1960.

³⁸⁾ A. B. Sacharov, *O ličnosti přestupníka i příčinách přestupnosti v SSSR*, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 123.

³⁹⁾ Viz předchozí citovaný spis, str. 51 až 55.

je tomu i v případech nedostatků v používání zákonných ustanovení o nutné obraně, které ztěžují mobilizaci občanů k boji s trestnými činy.⁴⁰⁾ 41)

V rámci úvah o důvodech životaschopnosti přežitků v socialismu jsme se vlastně zabývali vztahem příčin a podmínek kriminality v dnešní společnosti. Všimněme si nyní *teoretických a praktických důsledků našeho řešení*. Vyjdeme přitom z následující Veverkovy úvahy:

„Působením na příčiny“, říká Veverka, „můžeme nežádoucí jev úplně odstranit. To je ovšem spojeno s nutností vynaložit veliké množství energie. Naproti tomu podmínky lze ovlivňovat mnohem snáze, a tak za cenu mnohem menšího vynaložení energie regulovat výskyt jevu. Cílevědomým bojem proti podmínkám trestné činnosti můžeme tedy poměrně snadno omezovat výskyt kriminality. Ovlivňováním podmínek však ani při největším úsilí nemůžeme nežádoucí jev zcela likvidovat. Potvrzuje to např. nezdar prohibice, neboť tržní nabídka alkoholu je pouhou podmínkou, zatímco příčiny alkoholické kriminality jsou hlubší.“⁴²⁾

Veverka při této úvaze vychází z příliš úzkého pojetí podmínek kriminality (redukuje totiž podmínky zločinnosti pouze na podmínky — katalyzátory⁴³⁾). Vycházejí z tohoto nesprávného pojetí podmínek zločinnosti se Veverka zřejmě domnívá, že příčiny zločinnosti možno likvidovat více méně nezávisle na jejich podmínkách, a tak podceňuje význam souvislostí mezi příčinami a podmínkami i význam podmínek. Z našich úvah o důvodech životaschopnosti přežitků v socialismu však vyplývá, že vztah mezi příčinami a podmínkami zločinnosti je velmi úzký. Příčiny trestných činů likvidujeme právě tím, že likvidujeme podmínky potřebné k jejich existenci (tedy do určité míry i tím, že likvidujeme podmínky umožňující jejich přerůstání v trestnou činnost). Tím, že odstraňujeme nedostatky v rodinné výchově, v začleňování průřesochopných osob do pracovního procesu, že zlepšujeme výchovnou činnost společenských organizací, že rozvíjíme výrobní síly, zvyšujeme životní úroveň, že upevňujeme socialistické společenské vztahy, tím vším vytváříme podmínky nepříznivé vlivům buržoazních přežitků a tak postupně likvidujeme tyto kořeny zločinnosti. Tomuto procesu napomáháme i tím, že likvidujeme některé podmínky — katalyzátory. V komunistické společnosti zmizí příčiny zločinnosti. Ale v komunismu nebudou ani podmínky k páchání trestných činů. To si není možno představovat tak, že všechny jevy, které dnes páchání trestných činů umožňují, budou v komunismu zlikvidovány. Vzhledem k povaze mnohých jevů vystupujících dnes jako podmínky zločinnosti

⁴⁰⁾ Srov. *Sovetskoe ugovnoje pravo*. Časť obščaja. Red. Šargorodskij a Beljajev. Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1960, str. 215.

⁴¹⁾ Nesprávnost Lachoutova názoru, podle něhož se pouze výjimečně mohou mezi podmínkami trestných činů vyskytnout takové, které „nemají nic společného s přežitky kapitalismu ve vědomí lidí a ještě méně se společenskými poměry“ (*Právní obzor* č. 7/1962, str. 406), je ve světle našich úvah tak zřejmá, že nepochybuji, že nepovažuji za nutné se tímto názorem zabývat podrobněji.

⁴²⁾ M. Veverka, *Přežitky a kriminalita*, Právník č. 9/1962, str. 795, 796.

⁴³⁾ Tamtéž, str. 795.

je taková představa naprosto nemyslitelná. Podmínky páchání trestných činů nebudou však v komunismu proto, že morální síla společenského mínění, všelidová kontrola, rozdělování produktů podle potřeb a jiné jevy postaví trestným činům do cesty nepřekonatelnou hráz.

Odrhování příčin a podmínek se objevuje i v závěrech staršího Veverkova článku, které spočívají mimo jiné v tom, že zatímco „příčiny zločinnosti postihujeme především prací politickovýchovnou, podmínky odstraňujeme zejména činností preventivní.“⁴⁴⁾ Podle Veverkova názoru není správné „pokládat boj proti příčinám kriminality v socialistickém státě za ‚prevenci‘, neboť takové pojetí logicky vede k absurdnímu závěru, že ‚prevencí‘ je veškerá kulturnévýchovná činnost proletářské diktatury. Pojem prevence má však rovněž svůj obsah. Tento obsah přiléhavě vyjadřuje boj proti podmínkám trestné činnosti. V boji proti kriminalitě odhalují orgány bezpečnosti, prokuratury i soudu často různé nepořádky, organizační nedostatky, zaostávání za potřebami života, neplnění zákonů a jiných právních norem a jiné nežádoucí jevy, plynoucí z neantagonistických rozporů v naší společnosti.“⁴⁵⁾ Tyto názory nejsou správné, v dané souvislosti je výchovná činnost opravdu důležitou součástí preventivní činnosti zaměřené na předcházení trestným činům. Cítuji je však hlavně proto, abych ukázal, že Veverka ignoruje určitou objektivní podmíněnost výskytu buržoazních přežitků v současném údobí vývoje naší společnosti, určitou závislost buržoazních přežitků na některých rysech současné společnosti. Tutéž slabinu má i jeho polemika s Lachoutem v novějším článku, kde správně zdůrazňuje objektivnost přežitků, mluví o jejich podmíněnosti psychologické i fyziologické, ale jejich podmíněnost společenskou pomíjí.⁴⁶⁾ Zde je kořen přeceňování významu politickovýchovné práce, se kterým se setkáváme ve Veverkových člancích. V současné době nejsou v naší společnosti ještě všechny objektivní podmínky pro likvidaci kriminality, ty se v procesu rozvoje naší socialistické společnosti teprve vytvářejí. Překonání buržoazních přežitků není tedy zdaleka jen otázkou „výchovy a zase výchovy“.

Na druhé straně vyplývá z našich úvah potřeba rozlišování mezi kauzální souvislostí, kondicionální souvislostí a ostatními formami objektivních souvislostí, mezi příčinami kriminality, podmínkami kriminality a ostatními souvislými jevy.

Příčinou je jev, jenž za určitých podmínek nutně přechází v jiný jev. Podmínkami jevů se na rozdíl od jejich příčin nazývá takový komplex jevů, které jev-následek sice nutně nevyvolávají, avšak umožňují jeho nastoupení. Souvislost mezi jevem-následkem a jeho podmínkami spočívá v tom, že bez podmínek by k následku nemohlo dojít. Příčina je rovněž jednou z podmínek, má však mezi podmínkami zvláštní postavení, neboť ona přetváří možnost

⁴⁴⁾ M. Veverka, *Represe, prevence, výchova*, Právny obzor č. 1/1961, str. 22 a 27.

⁴⁵⁾ Tamtéž, str. 26.

⁴⁶⁾ Srov. M. Veverka, *Přežitky a kriminalita*, Právník č. 9/1962, str. 797.

ve skutečnost a rozhodujícím způsobem ovlivňuje kvalitu nového jevu, jevu-následku.⁴⁷⁾ Např.: Příčinou chemických reakcí je tzv. „chemická příbuznost“ reagujících látek, zatímco jejich podmínkami je určitá teplota, určitý tlak a použití určitých katalyzátorů. Příčinou pohybu automobilu je činnost jeho motoru a jeho řízení řidičem, zatímco jeho podmínkami je dostatek pohonných látek, vozovka. Příčinou kubánské revoluce bylo kubánské revoluční hnutí, zatímco podmínkou jejího vítězství byla existence socialistického tábora zvláště Sovětského svazu a jeho pomoc apod. Přitom ovšem příčinnost a podmíněnost nejsou jedinými formami objektivních souvislostí.

Správné zjištění kauzálních, kondicionálních a) ostatních souvislostí mezi trestným činem a okolními jevy má svůj význam již pro trestní odpovědnost pachatele. Bez zjištění těchto souvislostí ulpíváme na povrchu daných činů, neodhalujeme pravou podstatu daných činů a nemůžeme ani dobře posoudit jejich nebezpečnost pro společnost a její stupeň. Např. na posouzení nebezpečnosti konkrétního trestného činu spekulace pro společnost bude mít svůj vliv, jestliže tento trestný čin bude k nedostatku daného zboží v souvislosti kauzální či zda půjde o souvislost kondicionální nebo zda tu bude nedostatek figurovat pouze v úloze podnětu pro pachatele atd. Neztotožňuji ovšem svobodu lidského jednání s bezpříčinností. Determinace je nepochybně předpokladem svobody lidského jednání. To však nemění nic na tom, že určitá kauzální podmíněnost určitého trestného činu svědčí o tom, že svoboda pachatele byla do jisté míry omezena (viz např. § 33 písm. c) d) e) f) tr. zák.).⁴⁸⁾

Tím větší význam má rozlišování mezi příčinami kriminality, podmínkami kriminality a ostatními souvislými jevy při řešení otázek kriminologických. Vývoj celé kriminality či určitých jejích částí je určován dlouhou řadou nej-různějších činitelů. Uplatňuje se tu vliv přezitků minulosti, působení ze současných buržoazních států, vliv psychických nemocí a poruch, vliv nedostatků v práci státních orgánů, hospodářských a společenských organizací i vliv některých socialistických rysů naší společnosti atd. Vývoj majetkové zločinnosti ovlivňuje např. odměňování podle práce. Vývoj trestné činnosti v silniční dopravě ovlivňuje vzestup silniční dopravy a růst počtu motorových vozidel, ale svůj vliv tu má i plán restaurací, počasí atd. Ve vývoji trestných činů spekulace se zrcadlí nedostatek určitého zboží, změny ve státních cenách apod. Vývoj určité části kriminality závisí i na vývoji socialistických společenských vztahů, které tato část kriminality ohrožuje a kterým říkáme druhový objekt trestného činu. Není pochyby o tom, že bez těchto socialistických společenských vztahů by bylo páchání příslušných trestných činů nemyslitelné; nej-jistější zárukou likvidace trestných činů vojenských bude samozřejmě zánik

⁴⁷⁾ Srov. *Kategorie materialistické dialektiky*. Red. M. M. Rozentál a G. M. Štraks. SNPL, Praha 1958, str. 67.

⁴⁸⁾ Srov. k těmto otázkám O. Novotný, *K otázce svobody a nutnosti ve vědě trestního práva*, Stát a právo II., NČSAV, Praha 1957, str. 85 a násled.

ozbrojených sborů a podobně je tomu i u trestných činů daňových, trestných činů proti měně, trestného činu vyzvědačství apod. Tím spíše mohou změny v těchto společenských vztazích vést i k jiným změnám ve vývoji příslušné části kriminality (viz např. zneužívání nemocenského pojištění po zavedení nové úpravy od 1. ledna 1957).

Tento výpočet různých vlivů na vývoj kriminality je samozřejmě neúplný. Názorně však ukazuje, že není možno puncovat všechny souvislosti, v nichž se kriminalita vyvíjí, jako souvislosti příčinné a konkrétní analýzu těchto souvislostí nahrazovat tvrzením, že kriminalita je produktem nejrůznějších jevů od zbytků minulosti až po počasí. Stejně tak by ovšem bylo jednostranné chtít tyto souvislosti redukovat na souvislost kondicionální či nějakou jinou. Např. jestliže působení z kapitalistických států bude především vystupovat ve funkci příčiny některých trestných činů, socialistické společenské vztahy, které nazýváme objektem trestného činu budou zpravidla plnit funkci podmínek příslušných trestných činů, nedostatek určitého zboží bude v našich poměrech spíše podmínkou či podnětem ke spáchání určitých trestných činů než jejich příčinou atd.

Z těchto úvah plyne i neudržitelnost názorů, které zavrhnou potřebu rozlišování mezi příčinami a podmínkami zločinnosti. Tyto názory jsou recidivou buržoazní pozitivistické teorie faktorů, ke které se hlásí i většina současných buržoazních kriminalistů. Teorie faktorů vytrhává jednotlivé momenty ovlivňující vývoj zločinnosti z celkové společenské souvislosti a zkoumá je jako shluk činitelů, které spolu sice mohou souviset, ale jejichž vnitřní spojitost je nakonec stejně nepoznatelná.⁴⁹⁾ Kriminalistická teorie faktorů vychází z pozitivismu Comta a Spencera, podle nichž je lidský rozum bezmocný a nemůže proniknout do vnitřní povahy věcí a jevů, a úkolem vědy je pouze popsat a vysvětlit jednotlivé, zvláštní a konkrétní, hledat souvislosti pouze mezi tímto jednotlivým a vyhýbat se přitom zobecněním, neboť obecné je nepoznatelné a podstata kategorií hmoty, prostoru, času, pohybu, příčiny je nepochopitelná.⁵⁰⁾

Rozlišování mezi příčinami a podmínkami zločinnosti má nemalý význam pro celkové zaměření kriminální politiky v socialistických státech.

V této souvislosti se zastavíme u závěrečné úvahy Seluckého článku „Ekonomika, politika, morálka“ v Literárních novinách č. 42/1962. Nemůžeme se zabývat názory Seluckého v plné šíři již proto, že některé nejasné formulace nedávají o těchto názorech jasnou představu (např. v otázce rozdílu mezi socialistickou a komunistickou morálkou). Jednoznačné jsou však závěry o možnostech výchovné práce, jež Selucký vyvozuje z některých rysů socialis-

⁴⁹⁾ Teorie faktorů slouží k zakrytí skutečných příčin zločinnosti v kapitalistických státech. Srov. k tomu některé myšlenky buržoazního německého kriminalisty Welzela, podle něhož je velmi nebezpečné objasňovat příčiny zločinnosti, neboť — jestliže tyto příčiny existují — bude se trestný čin jevit „jako nutný důsledek naší společenské organizace“. Welzel ako významný predstaviteľ tzv. finální teorie trestního práva se domnívá, že tyto příčiny neexistují. (Citováno podle sovětské vysokoškolské učebnice: Sovetskoe ugovolnoje pravo. Část obščaja. Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 1960. Str. 42, 43.)

⁵⁰⁾ K tomu srov. Leninovu kritiku pozitivismu jako subjektivní metody v sociologii: V. I. Lenin, *Spisy*, svazek I, Svoboda, Praha 1951, str. 175 a 199 (*Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálním demokratům?*).

tické ekonomiky. Výchovná práce socialistické společnosti „nemůže“, říká Selucký, „*sama o sobě* změnit skutečnost, že se lidé dosud od sebe stále liší velikostí svého platu, rozsahem osobního vlastnictví, služební nadřazeností a podřízeností, vyjádřenou v různé odměně za práci. A právě tyto *ekonomické* skutečnosti poskytují ještě dosti prostoru pro závist, nepřejícnost, kariérismus, podnikavost, touhu po lehkém výdělku. (Ovšem také dost prostoru pro pobídku k lepší práci, jež umožňuje získat vyšší společenské postavení a vyšší životní úroveň.) Veřejné mínění negativní důsledky těchto jevů právem odsuzuje, komunistická výchova proti nim bojuje, ale stav socialistické ekonomiky je *umožňuje a provokuje*.“ Z této úvahy vyplývají dva závěry Seluckého: na jedné straně třeba spojovat komunistickou výchovu s praktickou činností směřující k přestavbě socialistické ekonomiky v komunistickou a na druhé straně si nutno uvědomit, že výchovná práce socialistické společnosti může mít a také má vliv *pouze na převýchovu jednotlivců*. S prvním závěrem souhlasím, s druhým nikoli. Možno říci, že to Selucký přehnal, ale nebyla by to pravda. Selucký to nepřehnal, jeho nesprávný závěr o velmi omezených možnostech komunistické výchovy v socialistické společnosti je naprosto logickým důsledkem jeho úvah o tom, že socialistická ekonomika vedle pobídek k lepší práci provokuje závist, kariérismus, touhu po lehkém výdělku apod. Selucký zřejmě ztotožnil buržoazní přežitky s „mateřskými znaménky“ v socialistické ekonomice a nediferencoval mezi příčinami a podmínkami přežitků. Socialistická ekonomika přežitky neprovokuje; do určité míry ovšem umožňuje jejich existenci, přičemž rozvoj socialistické ekonomiky vede spolu s upevňováním socialistických vztahů a odstraňováním jejich zastaralých stránek, podporou vznikajících komunistických vztahů a výchovnou prací k jejich postupnému omezování.

Skutečnost, že buržoazní přežitky nejsou nutnými produkty systému socialistických společenských vztahů, umožnila novému programu KSSS i dokumentům XII. sjezdu KSČ stanovit veliké úkoly v boji proti těmto zbytkům minulosti. S tím souvisí, že Il'jičev ve svém projevu o úkolech ideologické práce a XXII. sjezdu KSSS považuje výchovnou činnost za otázku otázek („vopros voprosov“) a říká: „*Strana vyzývá nikoli k obraně, ale k útoku na ideologické frontě*. Musíme útočit, útočit rozhodně a v plné zbroji, na přežitky kapitalismu ve vědomí lidí, vykořeňovat nejmenší recidivy cizích nám idejí a zvyků...“⁵¹⁾ Jestliže by socialistická společnost nutně buržoazní a maloburžoazní přežitky plodila, postrádaly by naše úkoly v boji s nimi reálného podkladu a naše ideologická práce připomínala by úsilí Sisyfovo.

Tyto ideologické úkoly jsou nutnou součástí naší strategie na cestě ke komunismu. Jestliže na jedné straně ekonomický rozvoj podmiňuje účinnost ideologické činnosti, na druhé straně ideologická činnost je jedním z nejvý-

⁵¹⁾ XXII. s'jezd KPSS i voprosy ideologičeskoj raboty. Materialy vsesojuznogo soveščanija po voprosam ideologičeskoj raboty 25—28 dekabnja 1961 goda. Gospolitizdat, Moskva 1962, str. 58, 79.

znamnějších prostředků ekonomického rozvoje. Současně se jedná o vytváření ideologických předpokladů přechodu od nižší fáze komunistické společnosti k její vyšší fázi. Tyto předpoklady zdůrazňoval Lenin ihned vedle předpokladů ekonomických.

„...Žádného socialistu nenapadlo ‚slibovat‘“, říká Lenin, „že nastane vyšší fáze vývoje komunismu, ale *předpověď* velikých socialistů, že tato fáze nastane, se zakládá na předpokladu nikoli dnešní produktivity práce a *nikoli dnešního* maloměstáka, schopného ničit zbůhdarma, jako seminaristé u Pomjalovského, sklady společenského bohatství a žádat nemožnosti.“⁵²⁾

Podobně říká Chruščov, že není „možné mechanicky přesadit lidi z říše kapitalismu do říše komunismu. Nelze vzít do komunismu člověka obrostlého mechem kapitalistických predsudků. Je třeba postarat se především o to, aby byl zbaven zátěže minulosti. Boj proti přežitkům kapitalismu ve vědomí lidí, změna po staletí ustálených návyků a mravů miliónů lidí, kterou zahájila naše revoluce, je věc dlouhodobá a ne jednoduchá. Přežitky minulosti jsou strašlivá síla, která působí na myšlení lidí jako můra. Tyto přežitky mají své kořeny ve způsobu života i ve vědomí miliónů lidí ještě dlouho poté, kdy zmizely ekonomické podmínky, z nichž vyrostly.“^{53) 54)}

Předpoklad překonání nebo alespoň podstatného omezení buržoazních přežitků před zavedením komunistického způsobu rozdělování výrobků se musí vztahovat především na zločinnost, která je nejzávažnějším projevem těchto přežitků vůbec. To potvrzuje i tato Leninova úvaha:

„... Až se *všichni* naučí spravovat a budou opravdu samostatně spravovat společenskou výrobu, až se naučí samostatně vykonávat registraci a kontrolu darmožroutů, panských synků, darebáků a podobných strážců tradic kapitalismu, pak vyhýbání se této všeobecné registraci a kontrole stane se nutně tak neuvěřitelně obtížným, bude tak vzácnou výjimkou, bude stíháno pravděpodobně tak rychlým a účinným potrestáním (neboť ozbrojení dělníci jsou lidé praktičtí, a nikoli sentimentální inteligentíci a sotva dovolí, aby se s nimi žertovalo), že se *nezbytnost* dodržovat jednoduchá, základní pravidla každého lidského soužití stane velmi brzo *zvykem*.

A pak bude dokořán otevřena brána k přechodu od první fáze komunistické společnosti k její vyšší fázi a tím zároveň k úplnému odumírání státu (podtrženo mnou — O.N.).“^{55), 56)}

Z tohoto hlediska nutno mít pochybnosti o Lachoutově závěru, že základní význam pro likvidaci zločinnosti bude mít teprve realizace komunistického principu rozdělování podle potřeb. Lachout říká, že „za komunismu, kdy každý bude odměňován podle svých oprávněných potřeb, zmizí trestné činy,

⁵²⁾ V. I. Lenin, *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1949, str. 97.

⁵³⁾ *Zpráva o činnosti ÚV KSSS XXII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu*, Rudé právo, 18. října 1961, str. 8.

⁵⁴⁾ Srov. dále L. Il'jičev, *XXI. s'jezd KPSS i nekotoryje voprosy ideologičeskoj raboty*, Kommunist 2/1959, zvl. str. 28—30.

⁵⁵⁾ V. I. Lenin, *Stát a revoluce*, Svoboda, Praha 1949, str. 102.

⁵⁶⁾ Srov. k tomu P. S. Romaškin, *O roli ubeždenija i prinuždenija v sovetskom gosudarstve*, Sovetskoje gosudarstvo i pravo, č. 2/1960, zvláště str. 27, 28.

a to ne z toho důvodu, že nebude právo — a trestný čin je pojmem právním, nejenom protože komunismus předpokládá vysokou uvědomělost občanů, ale především, a to je základní, protože je zcela nesmyslné a pojmově vyloučené něco brát, když toho lze dosáhnout zcela oprávněně, i když nejsou vyloučeny ojedinělé excesy“⁵⁷⁾ Tento názor je logickým důsledkem Lachoutovy koncepce, podle níž obecnou příčinou kriminality v naší společnosti je rozpor mezi odměňováním podle práce a oprávněnými potřebami občanů, a vyplývá tedy z toho, že Lachout při řešení dané otázky nerespektoval požadavek rozlišování mezi příčinami a podmínkami kriminality.

Podstatná část přežitků a kriminality (zvláště kriminality majetkové či alespoň zčásti majetkové povahy) tedy musí být likvidována již před přechodem k vyšší fázi komunistické společnosti. Úplná a konečná likvidace přežitků a kriminality je ovšem možná až ve vyšší fázi komunismu, kdy bude uskutečněna zásada rozdělování podle potřeb a kdy budou všechny podmínky k tomu, aby bylo definitivně skoncováno se všemi zbytky barbarské minulosti bez výjimky.

„Neuspokojenost části lidí životními potřebami“, říká Císař, „provázela všechny třídní společenské formace minulosti a nepřekonává ji plně ani socialismus, jakkoliv vysoko pozvedá životní úroveň nejširších mas. Úplně překonána bude v komunismu, který jediný bude schopen dávat každému podle potřeb, a tudíž schopen i zlikvidovat s konečnou platností sobectví, závist, žárlivost, hrabivost a ostatní produkty nižších vývojových stupňů společnosti.

A zde je onen začarovaný kruh, který rozráží komunistická morálka: pro překonání nedostatků a vytvoření hojnosti je třeba už dnes překonat vlastní sobectví, pro odstranění egoismu a individualismu je nutno už dnes nastolit kolektivismus a soudružství. Proto vzdvihujeme takové vlastnosti jako skromnost, pomoc druhým, úsilí o společný vzestup. Nežádáme asketismus, sebeodříkání, útěk do poustevnické chudoby a čistoty, nýbrž naplnění socialistické zásady „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“, správné spojování principu hmotné zainteresovanosti s komunistickou uvědomělostí.“⁵⁸⁾

Složitost této problematiky tkví v rozpornosti samotných společenských jevů. Socialistický způsob rozdělování výrobků podle práce je účinným prostředkem k převýchově lidí a k boji proti buržoazním přežitkům, ale současně je do určité míry podmínkou existence těchže buržoazních přežitků. Komunistický způsob rozdělování výrobků podle potřeb předpokládá do určité míry likvidaci buržoazních přežitků, ale současně je prostředkem, který tyto buržoazní přežitky s konečnou platností zlikviduje. K pochopení způsobu, kterým budou tyto rozpory řešeny, je nanejvýš potřebné uvědomit si jednu zvláštnost procesu přechodu od socialismu ke komunismu. Socialistická a komunistická společnost se budou totiž určitou dobu prolínat. Komunismus vyrůstá orga-

⁵⁷⁾ V. Lachout, *K otázce určení příčin kriminality v socialistické společnosti*, Právní obzor č. 7/1962, str. 407.

⁵⁸⁾ Č. Císař, *Morálka komunisty*, Rudé právo 5. 4. 1962, str. 3. Srov. J. Hendrych, *V čele s KSČ za nová vítězství socialismu a komunismu*, referát na celostátním semináři k 40. výročí založení KSČ, str. 37.

nicky ze socialismu, je jeho přímým a zákonitým pokračováním. Jde tu vlastně o postupné přerůstání socialistických společenských vztahů v komunistické, k němuž dochází v určité míře již i v naší společnosti. Proto v našem dnešním životě zjišťujeme tolik komunistických prvků.⁵⁹⁾

Zkoumali jsme příčiny kriminality, její podmínky a souvislé jevy. *Rozdíly mezi příčinami, jejich účinky, podmínkami a ostatními souvislými jevy není ovšem možno přeceňovat a absolutizovat.* To se týká již rozdílu mezi příčinami a účinky.

„... příčina a účinek jsou představy“, říká Engels, „které mají jako takové platnost jen, aplikujeme-li je na jednotlivý případ, že však splývají, jakmile posuzujeme jednotlivý případ v jeho obecné souvislosti s vesmírným celkem, že se rozplynou v nazírání celkového vzájemného působení, kde příčiny a účinky si stále vyměňují místa, takže co teď anebo zde bylo účinkem, stává se tam anebo jindy příčinou a naopak.“⁶⁰⁾

Tato dialektická povaha příčinné souvislosti se samozřejmě projevuje i v našem případě. Nejen buržoazní přežitky produkují zločinnost, ale i zločinnost produkuje buržoazní přežitky a tímto způsobem působí zločinnost zpětně i na příčiny, ze kterých vznikla. Buržoazní přežitky plodí samozřejmě nejen takové trestné činy, jako je pobuřování proti republice, podpora a propagace fašismu, ohrožování mravní výchovy mládeže, podněcování či návod k trestným činům. Buržoazní přežitky plodí i jiné trestné činy tím, že posilují přežitky ve vědomí pachatele již zakořeněné, že rozptylují mezi ostatní lidi infekci buržoazních názorů a pohnutek, že opatřují parazitům prostředky k buržoaznímu způsobu života, že posilují zbytky „tradic kapitalismu“ v naší společnosti atd. Např. podle sovětských zkušeností úspěch v boji s trestnými činy zvláště nebezpečnými pro společnost závisí na boji s chuligánstvím, ublížením na zdraví a příživnictvím.⁶¹⁾ S tímto zpětným působením se v určité podobě setkáváme i u trestných činů, jež nejsou projevem přežitků minulosti.

Vznik a vývoj kriminality závisí především na jejich příčinách. Kriminalita ovšem není pouze projevem těchto příčin, nýbrž její vznik a vývoj závisí vždy i na seskupení ostatních podmínek, na vlivu pdnětů i okolností. Teprve určité seskupení (komplex) příčin a ostatních podmínek, podnětů a okolností přerůstá v důsledku jejich vzájemného působení v určitou zločinnost či v určitou trestnou činnost. Tím je dána relativnost rozdílu mezi příčinami, ostatními podmínkami a ostatními souvislými jevy. Nutno si uvědomovat zvláště relativnost rozdílu mezi příčinami a podmínkami kriminality. To jsme viděli již při úvaze o důvodech životaschopnosti přežitků v socialistické společnosti. Existence kriminality je nemožná jak bez jejich příčin, tak i bez jejich podmínek. V tomto smyslu je kriminalita produktem společného působení příčin

⁵⁹⁾ Srov. XXI. sjezd KSSS, zvláštní číslo Nové myslí 1959. zvl. str. 60, 61. L. Il'jičev, XXI. sjezd KPSS i nekotoryje voprosy ideologičeskoj raboty, Kommunist č. 2/1959, str. 19.

⁶⁰⁾ B. Engels, *Anti-Dühring*, Svoboda, Praha 1949, str. 23.

⁶¹⁾ Viz *Socialističeskaja zakonnost*, č. 10/1961, str. 18.

i podmínek. Proto i jevy, které celkově vystupují jako podmínky kriminality, současně v určitém směru figurují jako její příčiny. To se výrazně zračí v tom, že změny v podmínkách zločinnosti jsou příčinou změn zločinnosti samé, neboť se vždy promítají do jejího vývoje a ovlivňují její kvantitu i kvalitu. Např. změny v podmínkách činnosti kasařů po roce 1948, kdy se staré ohnivzdorné pokladny začaly nahrazovat železobetonovými a kdy byl vydán předpis o každodenním odvodu tržeb, byly příčinou toho, že tato zločinnost téměř zmizela a že se kasaři začínali „přeškolovat“.

Přítom vlivy změn podmínek na zločinnost nemusí být druhořadé, ale mohou mít velký význam. To je zřejmé, jestliže zkoumáme vztah podmínek zločinnosti a jejich příčin. Mluvili jsme o tom již při rozboru Veverkových názorů. Příčiny trestných činů totiž likvidujeme právě tím, že likvidujeme podmínky potřebné k jejich existenci.

Zda bude buržoazními přežitky ovlivněna ta či ona osoba, a zda dojde k přerůstání buržoazních přežitků v trestnou činnost, oboje závisí na podmínkách a jejich seskupení. Přítom jeden a týž přežitek může vyvolat různé trestné činy. Např. snaha žít na úkor ostatních lidí se v závislosti na podmínkách projevuje u jednoho člověka pácháním podvodů, u druhého rozkrádáním majetku v socialistickém vlastnictví, u třetího prostitucí apod.⁶²⁾ Na druhé straně mohou příčiny působit zpětně na podmínky. Např. trestné činy veřejných činitelů mohou vytvořit příznivé podmínky k rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví apod.

Relativnost rozdílu mezi příčinami a podmínkami kriminality plyne i z toho, že určitý jev bude v určité souvislosti vystupovat jako příčina trestných činů a v jiné souvislosti jako podmínka. Např. osobní vlastnictví představuje u majetkových trestných činů jejich objekt a v této souvislosti je současně podmínkou jejich spáchání. Na druhé straně růst osobního vlastnictví tvoří součást růstu životní úrovně, který vede spolu s dalšími činiteli k omezování příčin kriminality. Naopak nadměrné a samoúčelné osobní vlastnictví může za určitých podmínek soukromovlastnické přežitky produkovat.

„Nový Program strany“, říká I'jičev, „dal silnou zbraň v boji se soukromovlastnickými tendencemi. Strana zformulovala zásadně nové teoretické teze o osobním vlastnictví a perspektivách jeho rozvoje. Vzpomeňte na znamenitá slova v dokumentech sjezdu: ‚Osobní vlastnictví mnohých předmětů, jako forma osobní spotřeby, není v rozporu s komunistickou výstavbou, pokud má rozumnou míru a nestává se samoúčelným.‘

Program KSSS předvídá rychlý růst společenských spotřebních fondů v naší zemi. Tak jak budeme postupovat ke komunismu, budou potřeby sovětských lidí stále více uspokojovány na účet těchto fondů. Přijde doba, kdy sám termín ‚vlastní dača‘ nebo ‚vlastní auto‘ bude znít stejně nejpříjemně, jako ‚vlastní vlak‘, ‚vlastní divadlo‘. Strana jasně stanovila komunistické

⁶²⁾ Naopak zase určitý trestný čin může být vyvolán různými příčinami; např. devizový delikt může být projevem machinací kapitalistické firmy z NSR či projevem slabošství pracovníka zahraničního obchodu apod.

cesty zvyšování blahobytu mas, třeba je vysvětlovat, houževnatě vytvářet komunistickou psychologii.“⁶³⁾

Podobně např. alkoholismus bude u některých trestných činů figurovat jako jejich příčina (tak tomu může být např. u některých dopravních deliktů); u jiných trestných činů budou projevy alkoholismu představovat spíše jakousi vnitřní podmínku, jež umožní odhalení pachatelova protispolečenského smýšlení (např. u některých verbálních deliktů), jindy může být alkoholismus podnětem ke spáchání trestného činu (např. krádeže) apod.

Požadavek konkrétnosti má při zkoumání těchto souvislostí a těchto rozporů zvláštní význam. Např. běžně se při zkoumání v oblasti prevence kriminality mluví o nedostatcích v rodinné výchově. Pod touto formulací jsou však skryty i případy reakčních či zaostalých rodin, v nichž se staré názory a návyky přenášejí z generace na generaci, i případy rodin uvědomělých pracujících, v nichž jsou příčinou narušení dětí chyby v jejich výchově, i případy, kdy chyby v rodinné výchově pouze umožňují či usnadňují působení buržoazní ideologie atd. Příklad je zajímavý i z jiného hlediska. Demonstruje totiž, že podmínky mohou za určitých okolností přerůst v příčiny. Chyby v rodinné výchově mohou umožňovat vliv buržoazní ideologie. Jestliže se však tyto chyby zvětšují, stávají se vlastní příčinou narušení dětí.

Nový trestní řád (zák. č. 141/1961 Sb.) v ustanovení § 89 odst. 1 písm. f) stanovil, že nutno dokazovat i okolnosti, které k trestné činnosti vedly nebo umožnily její spáchání. Zjištění těchto okolností může mít svůj význam pro řešení otázek viny (např. za určitých okolností bude správné vzít k trestní odpovědnosti i původce podmínek, jež spáchání trestného činu umožnily, ať již pro jiný trestný čin či jako pomocníka apod.) a otázek trestu (např. pro uskutečnění požadavku diferenciacce mezi pachateli ⁶⁴⁾). Práce soudu, který neklade patřičný důraz na zjišťování příčin a podmínek trestné činnosti, zůstává nutně do značné míry apolitická. Bez zjišťování těchto okolností není možno docílit toho, aby „byly až do kořene odhaleny a veřejně osvětleny všechny společensko-politické nitky zločinu a jeho význam, aby ze soudu vzešlo poučení pro společenskou morálku a praktickou politiku“.⁶⁵⁾ Bez zjišťování těchto okolností není možno „udělat z každého procesu *politickou záležitost*“.⁶⁶⁾

Teprve zjišťováním příčin a podmínek u každého trestného činu vytvoříme

⁶³⁾ XXII. s'jezd KPSS i voprosy ideologičeskoj raboty, Gospolitizdat, Moskva 1962, str. 55

⁶⁴⁾ Srov. O. Novotný, *Otázky účelu trestu v novém trestním zákoně*, Právník č. 4/1962, str. 254—257.

⁶⁵⁾ V. I. Lenin, *Spisy*, svazek 4, Svoboda, Praha 1952, str. 393—394. Srov. dále O. Novotný, *O výměře trestu*, NČSAV, Praha 1960, str. 32—33.

⁶⁶⁾ V. I. Lenin, *Spisy*, svazek 35, SNPL, Praha 1957, str. 475 (Lenin zde o tomto požadavku mluví v souvislosti s několika procesy s případy byrokratismu, jeho obecná platnost je však nepochybná).

předpoklady pro plánovitou a systematickou prevenci zločinnosti a pro její širší účast veřejnosti na našem boji s kriminalitou. Význam prevence v boji proti trestným činům a účasti veřejnosti na tomto boji je dnes již všeobecně uznáván.⁶⁷⁾ K uskutečňování ovšem nepostačí upozorňovat masy čas od času formou výjezdních zasedání soudů na nebezpečnost těch či oněch trestných činů a na pohotovost a spravedlivost orgánů trestního postihu. Nutno u každého trestného činu zjišťovat jeho příčiny a podmínky, upozorňovat na zjištěné nedostatky příslušné orgány, podniky a organizace (§ 184 odst. 1 tr. ř.), získané zkušenosti zobecňovat, vyvozovat z nich poučení pro společenskou morálku a praktickou politiku a tato poučení vnášet do mas, mobilizovat masy pracujících k boji proti trestným činům, proti jejich příčinám a proti nedostatkům, které jejich páchání umožňují či usnadňují.⁶⁸⁾ Toto nové zaměření boje se zločinností si ovšem přímo vynucuje, aby se otázky stavu kriminality a opatření k jejímu omezení dostávaly stále častěji na pořad jednání plenárek stranických organizací a schůzí stranických orgánů, a aby se v úsilí o omezování zločinnosti a jejich zdrojů stále výrazněji uplatňovala vedoucí role komunistické strany.

РЕЗЮМЕ

При изучении преступности я считаю необходимым пользоваться философскими категориями причины и условия. Значение проведения разницы между причинами и условиями преступности является принципиальным. Не признавать этого требования означает объявить весьма важные закономерности развития преступности непознаваемыми.

Самой важной причиной преступности в социалистическом обществе является существование остатков капитализма. Речь идет о познании, проверенном общественной практикой социалистических государств. Вместе с успехами социалистических государств в ликвидации капиталистического общества и создании социалистического общества преступность начинает существенно падать.

Невозможно согласиться с точкой зрения, согласно которой буржуазные пережитки считаются „общей“ или „конечной“ причиной преступных деяний, тогда как „особыми“, „конкретными“ или „непосредственными“ причинами преступных деяний будто бы являются недостатки в контроле и учете, в работе по кадрам, в применении законов и т. п. Пережитки прошлого являются не только какой-то общей причиной преступности,

⁶⁷⁾ Stále se ovšem objevují ještě hlasy podceňující možnosti prevence u jednotlivých skupin trestných činů. Na pochybnosti týkající se možnosti prevence u trestného činu vraždy odpovídají výsledky jednoho průzkumu sovětských kriminalistů publikované v časopise *Socialističeskaja zakonnost* č. 6/1961, str. 19—22; více než 2/3 vražd byly spáchány opilými, většina vražd byla sice spáchána bez přípravy, ale často jim předcházely rvačky, chuligánství, ublížení na zdraví, hrozby vraždou apod., 4/5 pachatelů se dobře znaly s oběťmi, šlo o příbuzné, sousedy, „přátele“ apod., 36 % pachatelů bylo recidivisty, k vraždě bylo někdy použito střelných zbraní, finských nožů a kinžalů, k jejichž nošení neměl pachatel povolení, pouze 2,5 % pachatelů byli duševně choří (často šlo o předčasně propuštěné z ústavu) atd.

⁶⁸⁾ Přitom by ovšem nebylo správné, aby se soudy, prokurátoři a vyšetřovatelé pokoušeli „udělat vše za všechny“ (viz *Socialističeskaja zakonnost* č. 11/1961, str. 35). Srov. k tomu kritiku hesla „Weg vom Schreibtisch“ v NDR za to, že může vést k přebírání práce jiných orgánů justicií a k zanedbávání vlastních úkolů (viz *Staat und Recht* č. 4/1961, str. 702—703) (srov. dále *Neue Justiz* č. 11/1960, str. 356).

но и непосредственной причиной совершения отдельных преступных деяний. Критикуемое понимание ведет к тому, что от характеристики причин преступности отделяются общей фразой о пережитках прошлого и что требование конкретного исследования предъ- является лишь к условиям преступных деяний. При этом нужды идеологической и политико-воспитательной работы (в том числе воспитательной деятельности судов), наоборот, требуют чтобы не было стремления отделяться от этих вопросов соображениями общего характера.

Лахоут полагает, что материальной основой жизненности пережитков капитализма и более общей причиной преступности в нашем обществе является и все еще существующее противоречие между состоянием производства и ему отвечающим состоянием вознаграждения за труд, с одной стороны, и удовлетворением законных потребностей граждан, с другой стороны. Но социалистические общественные отношения, основанные на принципе вознаграждения по труду, являются не причиной буржуазных пережитков, а, наоборот, они неперестанно вырабатывают социалистические идеи, взгляды и привычки и, таким образом, укрепление и внедрение социалистических отношений является тем наиболее важным средством в борьбе против буржуазных пережитков. Но социалистический способ распределения по труду является одновременно в известной степени предпосылкой, *условием* появления некоторых буржуазных пережитков в социалистическом обществе. Прекращение этой обусловленности имел в виду Энгельс, когда он сказал, что в коммунистическом обществе могут заниматься кражей разве только душевнобольные и потому потеряет всякий смысл моральная заповедь „не украдешь“. Причины жизнеспособности пережитков — это нечто иное, чем причины пережитков. Причины жизнеспособности пережитков в нашем обществе заключаются на самом деле прежде всего в условиях существования этих пережитков. Кроме того, пережитки могут, при определенных условиях, вырабатываться некоторыми устаревшими сторонами социалистических отношений или некоторыми деформациями в этих отношениях.

Причины преступности, однако, заключаются не только в пережитках прошлого и во влиянии из современных капиталистических государств. У многих преступных деяний влияние этих причин переплетается с влиянием дальнейших причин. Мы встречаемся тоже с преступными деяниями, которые не являются выражением ни пережитков прошлого, ни влияния из современных капиталистических государств (здесь речь может быть, например, о совершителе транспортного правонарушения, которое он виновно причинил единственно тем, что не сумел быстро ориентироваться в наставшей транспортной обстановке). Таким образом, причиной преступного деяния может быть и нерешительность виновного, его ошибка и т. п.; невозможно каждый недостаток в человеческом поведении отождествлять с буржуазными пережитками. Причиной преступного деяния может быть и душевное расстройство виновного. Возможно и то, что причиной преступных деяний являются и некоторые недостатки в деятельности государственных органов, хозяйственных или других организаций и учреждений (см. например, недостатки в прежней законной регулировке преступности искусственного прерывания беременности) и др. В качестве причин преступного деяния могут фигурировать в определенной связи и другие явления.

Понятие „условия преступности“ до сих пор, в противоречении с действительностью, понимается чересчур узко. Правильно говорит Лахоут, что условиями являются „такие явления, которые являются необходимыми для того, чтобы произошло определенное событие, но сами по себе они его не вызывают“. Но неправильно он утверждает, что между условиями преступных деяний лишь в исключительных случаях могут встречаться такие, которые „не имеют ничего общего с пережитками капитализма в сознании людей и еще меньше с общественными отношениями“. К условиям преступных деяний могут относиться многие недостатки в учете, в планировании и в контроле, ошибки в поли-

тике цен, не одни недостатки в работе по кадрам и т. п.; да разве можно все эти недостатки нашей работы свести по существу к влиянию пережитков? Но условиями преступных деяний являются не только некоторые недостатки в нашей работе или некоторые объективные недостатки жизни в нашем обществе. Условиями преступных деяний могут быть и явления, относящиеся не к недостаткам нашего общества, а наоборот, к его положительным чертам. Так, например, условиями являются и социалистические общественные отношения, которые называем объектом преступного деяния, и без которых, понятно, совершение соответствующих преступных деяний также не могло бы иметь места. Осознать то, что эти общественные отношения являются одновременно условиями преступности, имеет свое значение уже потому, что перемены в этих общественных отношениях могут оказать значительное влияние на развитие соответствующих преступных деяний, не говоря уже о том, что самой надежной гарантией ликвидации военных преступных деяний будет, естественно, прекращение существования вооруженных частей, и тоже самое имеет место в отношении налоговых преступных деяний, валютных преступных деяний, шпионажа и т. п.

К условиям преступности относятся обстоятельства, которые дают возможность перерастания, трансформации пережитков в уголовную деятельность (некоторые советские криминалисты говорят о них, как об условиях-катализаторах). Неправ, однако, Веверка, когда он сводит условия преступности лишь к этим обстоятельствам. Ведь к условиям преступности относятся также обстоятельства, позволяющие буржуазным пережиткам влиять на определенную часть членов нашего общества. Но разницу между этими двумя группами условий преступности невозможно, конечно, переоценить; уже потому нет, что многие обстоятельства будут относиться к обеим группам.

С точки зрения нашей криминальной политики особое значение имеет вопрос об отношениях между причинами и условиями преступности. Причины преступных деяний мы ликвидируем именно тем, что ликвидируем условия, необходимые для их существования, и до известной степени и тем, что ликвидируем условия, дающие возможность их перерастания в уголовную деятельность, тем, что устраняем недостатки в семейном воспитании, что включаем нетрудоспособных лиц в трудовой процесс, что улучшаем воспитательную деятельность общественных организаций, что развиваем производственные силы, повышаем жизненный уровень, что укрепляем социалистические общественные отношения, всем этим мы создаем условия, неблагоприятные для влияния буржуазных пережитков и таким образом постепенно ликвидируем эти корни преступности. Этому процессу мы оказываем содействие и тем, что ликвидируем некоторые условия-катализаторы. В коммунистическом обществе исчезнут причины преступности. Но в коммунизме не будет ни условий для совершения преступных деяний. Это невозможно представить себе так, что все явления, которые в настоящее время дают возможность совершения преступных деяний, будут ликвидированы в коммунизме. Ввиду характера многих явлений, имеющих в настоящее время функцию условий преступности, такое представление является совершенно немыслимым. Но условия совершения преступных деяний не будут в коммунизме потому, что моральная сила общественного мнения, всенародный контроль, распределение продуктов по потребностям и другие явления, поставят перед совершением преступных деяний непреодолимые препятствия.

Отторжение причин и условий появляется, например, в утверждении Веверки, что в то время, как „причины преступности постигаем прежде всего политико-воспитательной работой, условия мы устраняем, в частности, предупредительной деятельностью“. Веверка игнорирует определенную объективную обусловленность существования буржуазных пережитков в современном периоде развития нашего общества, определенную зависимость буржуазных пережитков от некоторых черт современного общества. В настоящее время в нашем обществе еще отсутствуют некоторые объективные условия для ликвидации прес-

тупности; они в процессе развития нашего социалистического общества только начинают создаваться. Таким образом, преодоление буржуазных пережитков далеко еще не вопрос одного только воспитания и опять воспитания.

Но это нисколько не меняет того положения, что значение политико-воспитательной работы непрестанно возрастает. Неправда, что основное значение для ликвидации преступности будет иметь только реализация коммунистического принципа распределения по потребностям. Существенная часть буржуазных пережитков и, значит, и существенная часть преступности должна быть ликвидирована уже раньше; это является одной из предпосылок осуществления коммунистического способа распределения по потребностям. Не случайно говорится в документе ЦК КПЧ „О перспективах дальнейшего развития нашего социалистического общества“, что в последующий период необходимо будет „вести решительную борьбу с остатками и современными влияниями буржуазной идеологии“.

Однако отношение между причинами и условиями преступности свидетельствует, одновременно об относительности проведения этого различия. Относительность проведения различия между причинами и условиями преступности вытекает и из того, что определенное явление может в определенной связи фигурировать как причина преступных деяний, при другом положении — как условие преступных деяний, в другой еще связи — как импульс и т. п. Например, личная собственность в функции объекта преступного деяния является условием совершения кражи, мошенничества и т. п. С другой стороны, рост личной собственности составляет составную часть роста жизненного уровня, который, вместе с дальнейшими факторами, приводит к ограничению причин преступности. Наоборот, при определенных условиях, чрезмерная личная собственность может вырабатывать частнособственнические пережитки. Относительность этого проведения различия проявляется и в том, что изменения в условиях определенного вида преступности являются очень часто причиной роста или падения данной преступности, и в дальнейших направлениях.

Относительность этого проведения различия определена тем, что теперь определенная совокупность причин и других условий, импульсов и обстоятельств ведет вследствие их взаимодействия к определенной преступности или определенному преступлению.

ZUSAMMENFASSUNG

Ich halte es für nötig, beim Studium der Kriminalität die philosophischen Kategorien von Ursache und Bedingung zu benützen. Die Bedeutung der Unterscheidung zwischen Ursachen und Bedingungen der Kriminalität ist grundsätzlich. Wenn man diese Forderung nicht anerkennt, bedeutet dies im vorhinein wichtige Gesetze der Entwicklung der Kriminalität als unerkennbar zu erklären.

Die wichtigste Ursache der Kriminalität in der sozialistischen Gesellschaft ist die Existenz der Reste des Kapitalismus. Es handelt sich um eine Erkenntnis, die durch die gesellschaftliche Praxis der sozialistischen Staaten bestätigt wurde. Gleichzeitig mit den Erfolgen der sozialistischen Staaten bei der Liquidierung der kapitalistischen Gesellschaft und mit der Bildung der sozialistischen Gesellschaft begann die Kriminalität wesentlich zu sinken.

Es ist nicht möglich mit der Ansicht übereinzustimmen, nach der man die bürgerlichen Überlebsel als „allgemeine“ oder „letzte“ Ursache der Straftaten betrachtet, während „besondere“, „konkrete“ oder „unmittelbare“ Ursachen der Straftaten angeblich Mangel an Kontrolle und Evidenz, ungenügende Arbeit im Bereich der Kaderpolitik, oder Fehler bei der Gesetzanwendung u.ä. seien. Die Überlebsel der Vergangenheit sind nicht nur eine

gewisse allgemeine Ursache der Kriminalität, sondern sie sind auch die unmittelbare Ursache der Verübung der einzelnen Straftaten. Die kritisierte Konzeption führt dazu, daß man die Charakteristik der Ursachen der Kriminalität mit einer allgemeinen Phrase über die Überlebsel aus der Vergangenheit abfertigt und daß man die Forderung nach konkreter Untersuchung nur bei den Bedingungen der Straftaten stellt. Die Bedürfnisse der ideologischen und politisch-erzieherischen Tätigkeit der Gerichte verlangen im Gegenteil, daß diese Fragen nicht mit allgemeinen Erwägungen abgefertigt werden.

Lachout nimmt an, daß die materielle Grundlage der Lebenskraft der Überlebsel des Kapitalismus und die allgemeinere Ursache der Kriminalität in unserer Gesellschaft noch immer die Existenz des ständigen Widerspruches zwischen dem Zustand der Erzeugung und dem ihm entsprechenden Zustand der Entlohnung auf der einen Seite, und die Befriedigung der berechtigten Bedürfnisse der Bürger auf der anderen Seite, sei. Die sozialistischen Gesellschaftsbeziehungen, die auf der Grundlage der Entgeltung nach der Arbeit aufgebaut sind, sind aber nicht die Ursache der bürgerlichen Überlebsel, sondern sie produzieren im Gegenteil sozialistische Ideen, Meinungen und Gewohnheiten. Die Festigung und das Durchdringen der sozialistischen Beziehungen ist also das wichtigste Kampfmittel gegen die bürgerlichen Überlebsel. Die sozialistische Verteilungsweise nach der Arbeit ist jedoch gegenwärtig in gewissem Maße die Voraussetzung, die Bedingung der Erscheinung einiger bürgerlichen Überlebsel in der sozialistischen Gesellschaft. Den Untergang dieser Bedingtheit hatte Engels im Sinne, als er sagte, daß in der kommunistischen Gesellschaft „höchstens Geisteskranke stehlen werden“ und daß deswegen der moralische Imperativ „Du sollst nicht stehlen“ seinen Sinn verlieren wird. Die Ursachen der Lebensfähigkeit der Überlebsel ist etwas anderes als die Ursache der Überlebsel. Die Ursachen der Lebensfähigkeit der Überlebsel in unserer Gesellschaft liegen nämlich hauptsächlich in den Bedingungen der Existenz dieser Überlebsel. Außerdem können unter gewissen Bedingungen Überlebsel produziert werden durch gewisse veraltete Seiten der sozialistischen Beziehungen oder durch Deformierung dieser Beziehungen.

Die Ursachen der Kriminalität liegen jedoch natürlich nicht nur in den Überlebseln der Vergangenheit und in der Einwirkung der heutigen kapitalistischen Staaten. Bei vielen Straftaten verschmilzt die Auswirkung dieser Ursachen mit der Wirkung weiterer Ursachen. Wir finden auch Straftaten vor, welche weder eine Auswirkung von Überlebseln aus der Vergangenheit noch von Einflüssen der heutigen kapitalistischen Staaten sind (z. B. bei einem Verkehrsdelikt, das der Täter bloß dadurch verschuldete, daß er sich in der gegebenen Verkehrssituation nicht orientieren konnte). Die Ursache der Straftat kann auch die Unentschiedenheit des Täters, sein Irrtum u. ä. sein. Man kann nicht jeden Fehler in dem menschlichen Verhalten mit den bürgerlichen Überlebseln gleichsetzen. Auch die Geisteskrankheit des Täters kann Ursache der Straftat sein. Es ist auch nicht ausgeschlossen, daß Ursache der Straftaten gewisse Mängel in der Tätigkeit der Staatsorgane, von wirtschaftlichen und anderen Organisationen und Institutionen ist (z.B. die früheren gesetzlichen Bestimmungen über die Schwangerschaftsunterbrechung). In der Funktion der Ursachen der Straftat können unter gewissen Umständen auch andere Erscheinungen figurieren.

Der Begriff der „Kriminalitätsbedingungen“ wird bisher — im Widerspruch zur Realität — zu eng erfaßt. Richtig sagt Lachout, daß die Bedingungen „solche Erscheinungen sind, welche zur Entstehung eines Ereignisses nötig sind, an und für sich jedoch dieses Ereignis nicht hervorrufen“. Richtig ist auch die Behauptung, daß unter die Bedingungen der Straftat die verschiedenen Mängel der Evidenz, der Planung und der Kontrolle, Fehler der Preispolitik, verschiedene Mängel in der Kaderpolitik u. ä. fallen können. Ist es denn möglich, alle diese Mängel unserer Arbeit im wesentlichen auf Überlebsel des Kapitalismus zu reduzieren? Bedingungen der Straftaten sind jedoch nicht nur gewisse Mängel in unserer Arbeit oder gewisse objektive Unzulänglichkeiten des Lebens in unserer Gesellschaft. Zu den Bedingungen

der Straftaten können auch solche Erscheinungen gehören, welche keine Mängel, sondern im Gegenteil positive Seiten unserer Gesellschaft sind. So sind z. B. auch die sozialistischen Gesellschaftsbeziehungen, welche wir Objekte der Straftat nennen und ohne die die Vollbringung der betreffenden Straftaten selbstverständlich nicht möglich wäre, Bedingungen der Straftaten. Es ist wichtig sich klar zu machen, daß diese gesellschaftlichen Beziehungen gleichzeitig Bedingungen der Kriminalität sind, und daß deswegen die Veränderungen dieser gesellschaftlichen Beziehungen die Entwicklung der betreffenden Straftaten wesentlich beeinflussen kann. Außerdem ist sicherlich die Abschaffung der bewaffneten Truppen die beste Garantie der Liquidierung der Militärstraftaten; ähnliches gilt von den Steuerdelikten, von den die Währung betreffenden Straftaten, der Spionage usw.

Unter den Bedingungen der Kriminalität gibt es auch Umstände, welche den Übergang der Transformierung der Überlebsel in Straftätigkeit ermöglichen (einige sowjetische Kriminalisten bezeichnen sie als „katalysierende Bedingungen“). Veverka hat jedoch nicht recht, wenn er die Kriminalitätsbedingungen bloß auf diese Umstände reduziert. Zu den Bedingungen der Kriminalität gehören doch auch solche Umstände, welche den Einfluß der bürgerlichen Überlebsel auf einen gewissen Teil der Gesellschaft ermöglichen. Der Unterschied zwischen diesen beiden Gruppen von Bedingungen der Kriminalität darf aber nicht überschätzt werden; schon deswegen nicht, weil viele Umstände zu beiden Gruppen gehören.

Vom Standpunkt der Aufgaben unserer Kriminalpolitik hat die Frage der Beziehung zwischen den Ursachen und den Bedingungen der Kriminalität eine besondere Bedeutung. Die Ursachen der Straftaten liquidieren wir gerade dadurch, daß wir die für ihre Existenz nötigen Bedingungen liquidieren und in gewissem Grade auch dadurch, daß wir die Bedingungen, welche den Übergang der Ursachen in strafbare Tätigkeiten ermöglichen, wegschaffen. Wenn wir die Fehler der Erziehung in der Familie abschaffen, wenn wir arbeitsfähige Personen in den Arbeitsprozeß eingliedern, wenn wir die Tätigkeit der Gesellschaftsorganisationen verbessern, wenn wir die Produktionskräfte entfalten, den Lebensstandart erhöhen und sozialistische Gesellschaftsbeziehungen stärken, durch alle diese Maßnahmen schaffen wir für die Einflüsse der bürgerlichen Überlebsel ungünstige Bedingungen und liquidieren so nach und nach die Wurzeln der Kriminalität. Diesem Prozeß helfen wir auch durch Liquidation der katalysierenden Bedingungen nach. In der kommunistischen Gesellschaft verschwinden die Ursachen der Kriminalität. Ja in der kommunistischen Gesellschaft werden auch die Bedingungen für die Vollbringung von Straftaten gar nicht da sein. Dies darf man sich aber nicht so vorstellen, daß alle Erscheinungen, welche heute die Vollbringung von Straftaten ermöglichen, im Kommunismus liquidiert sein werden. In Anbetracht der Natur vieler Erscheinungen, welche heute die Funktion von Bedingungen der Kriminalität haben, wäre dies ganz unvorstellbar. Die Bedingungen für die Vollbringung von Straftaten werden aber im Kommunismus deswegen nicht vorhanden sein, weil die moralische Kraft der gesellschaftlichen Meinung, die allgemeine Volkskontrolle, die Verteilung der Produkte nach dem Bedarf und andere Erscheinungen den Straftaten unüberwindliche Hindernisse in den Weg stellen werden.

Die unrichtige Abspaltung der Ursachen und Bedingungen erscheint hier z.B. in der Behauptung Veverka's, daß „wir gegen die Ursachen der Kriminalität hauptsächlich durch politisch-erzieherische Arbeit ankämpfen, während wir die Bedingungen hauptsächlich durch Präventivtätigkeit wegschaffen“. Veverka übersieht eine gewisse objektive Bedingtheit des Auftretens von bürgerlichen Überlebseln in der gegenwärtigen Periode unserer Gesellschaftsentwicklung, eine gewisse Abhängigkeit der bürgerlichen Überlebsel von gewissen Zügen der heutigen Gesellschaft. Zur Zeit bestehen in unserer Gesellschaft noch nicht alle objektiven Bedingungen für die Liquidierung der Kriminalität; die werden erst im Prozeß der Entfaltung unserer sozialistischen Gesellschaft herausgebildet werden. Die Überwindung

der bürgerlichen Überlebsel ist also bei weitem nicht nur eine Frage der Erziehung und nur der Erziehung.

Dies ändert aber nichts an der Tatsache, daß die Bedeutung der politisch-erzieherischen Arbeit unablässig wächst. Es ist nicht wahr, daß erst die Verwirklichung des kommunistischen Prinzips der Verteilung nach den Bedürfnissen grundlegende Bedeutung für die Liquidation der Kriminalität haben wird. Ein wesentlicher Teil der bürgerlichen Überlebsel und folglich ein wesentlicher Teil der Kriminalität muß schon früher liquidiert werden; es ist dies eine der Voraussetzungen für die Verwirklichung der kommunistischen Verteilungsweise nach den Bedürfnissen. Es ist kein Zufall, daß in dem Dokument des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei „Über die Aussichten der weiteren Entwicklung unserer sozialistischen Gesellschaft“ gesagt wird, daß in dem folgenden Zeitabschnitt „der entscheidende Kampf mit den Überresten und den heutigen Einflüssen der bürgerlichen Ideologie zu Ende gekämpft werden muß“.

Die Beziehung zwischen den Ursachen und Bedingungen der Kriminalität zeugt natürlich gleichzeitig von der Relativität dieser Einteilung. Die Relativität der Unterscheidung zwischen Ursachen und Bedingungen der Kriminalität folgt noch aus der Tatsache, daß eine bestimmte Erscheinung in einer gewissen Beziehung als Ursache von Straftaten, in einer anderen als deren Bedingung oder in weiteren Zusammenhängen als Veranlassung usw. figurieren kann. Das persönliche Eigentum ist z.B. in der Rolle eines Objekts der Strafhandlung die Bedingung von Diebstahl, Betrug usw. Auf der anderen Seite bildet das Anwachsen des persönlichen Eigentums einen Bestandteil der Hebung des Lebensstandarts, die zusammen mit anderen Faktoren zur Einschränkung der Kriminalitätsursachen führt. Im Gegenteil hierzu kann aber ein Übermaß an persönlichen Eigentum unter gewissen Bedingungen der Existenz von Privateigentum Überlebsel produzieren. Die Relativität dieser Unterscheidung zeigt sich auch darin, daß die Veränderungen in den Bedingungen der Kriminalität von gewisser Art oft Ursachen des Ansteigens oder Sinkens der betreffenden Kriminalität sind, daneben auch in anderen Richtungen.

Die Relativität dieser Unterscheidung ist dadurch bestimmt, daß erst gewisser Komplex der Ursachen und anderer Bedingungen, der Impulse und der Umstände infolge ihrer Wechselwirkung zur gewissen Kriminalität oder zur gewissen Straftat führt.